

BRANISLAV ŠPROCHA

A CSALÁDSZERKEZET ETNIKAI SAJÁTOSSÁGAI ÉS AZ EXOGÁM HÁZASSÁGOK MINTÁZATAI SZLOVÁKIÁBAN

Etnodemográfia és etnikai statisztika Szlovákiában

A fontosabb etnikai csoportok és területi eloszlásuk

A jelenlegi Szlovák társadalom etnikai összetétele, valamint az itt érvényben levő etnikai határok hosszú távú történelmi folyamatok, területi mobilitás és a különböző etnikai csoportok közötti interakciók és kölcsönös hatások nyomán alakultak ki. A második világháború történései (a zsidó népesség deportálása, valamint a németek kitelepítése) és a zavaros háború utáni időszak alapjaiban megváltoztatta Szlovákia etnikai összetételét. Ezek a hatások a jelenben is észlelhetők. Az első világháború után 1950. március elsején tartott népszámlálás adataiból kirajzolódó etnikai kép merőben különbözött az 1930-as évekre jellemző helyzettől. A nem szlovák népesség az össznépesség alig 13%-át tette ki. Újból a magyar kisebbség lett a legnépesebb nemzeti kisebbségi csoport a maga 354 500 regisztrált személyével. A második legnagyobb etnikai csoport az ukránok és oroszok közösen alkotott csoportja volt, több mint 48 200 taggal. Nyolcezerrel kevesebben vallották magukat cseh nemzetiségűnek (közel 40 400 egyén) és 5 179-en németnek. Valószínű, hogy a magyarokra és németekre vonatkozó adatok nem tükrözik a csoportok valós méretét, a háború után kialakuló, a magyarokkal és németekkel szembeni ellenséges hangulat miatt.

A következő, 1961-es népszámlálás hozott bizonyos javulást, főként a magyar nemzetiség tekintetében. Több mint félmillió (519 ezer) személy vallotta magát magyarnak, ami azt is jelenti, hogy magyarok aránya 10,3%-ról 12%-ra nőtt. Az következő évtizedekben regisztrált növekedés ellenére a magyar népesség csökkent. Az 1991-es népszámlálás 567 ezer magyar nemzetiségű személyt regisztrált, ami a Szlovák Köztársaság teljes lakosságának 11%-át jelentette. A következő népszámlálások viszont kevesebb magyar személyt

jegyezték, valamivel több mint 520 ezret (9,7%) 2001-ben és 459 ezret (8,5%) 2011-ben. Másfelől viszont a népszámlálási adatok összehasonlítását megnehezíti a tény, hogy nő azon egyének száma, akik nem válaszolnak az etnikai hovatartozásra vonatkozó kérdésre (lásd az 1-es és 2-es táblázatokat). Az 1-es táblázat részletesebben mutatja be az etnikai eloszlás alakulását Szlovákiában.

Év	Személy	Nemzetiség								
		Szlovák	Cseh	Magyar	Német	Orosz/ Ukrán	Rutén	Zsidó	Roma	Más/ ismeretlen
Személy (abszolút)										
1950	3 442 317	2 982 524	40 365	354 532	5 179	48 231	n.a.	n.a.	n.a.	11 486
1961	4 174 046	3 560 216	45 721	518 782	6 259	35 435	n.a.	n.a.	n.a.	7 633
1970	4 537 290	3 878 904	47 402	552 006	4 760	42 238	n.a.	n.a.	n.a.	11 980
1980	4 991 168	4 317 008	57 197	559 490	2 918	39 260	n.a.	n.a.	n.a.	15 295
1991	5 274 335	4 519 328	59 326	567 296	5 414	14 670	17 197	134	75 802	15 168
2001	5 379 455	4 614 854	47 136	520 528	5 405	12 404	24 201	218	89 920	64 789
2011	5 397 036	4 352 775	33 668	458 467	4 690	9 427	33 482	631	105 738	398 158

Év	Személy	Nemzetiség								
		Szlovák	Cseh	Magyar	Német	Orosz/ Ukrán	Rutén	Zsidó	Roma	Más/ ismeretlen
Arány (%)										
1950	100	87	1	10	0	1	n.a.	n.a.	n.a.	0
1961	100	85	1	12	0	1	n.a.	n.a.	n.a.	0
1970	100	85	1	12	0	1	n.a.	n.a.	n.a.	0
1980	100	86	1	11	0	1	n.a.	n.a.	n.a.	0
1991	100	86	1	11	0	0	0	0	1	0
2001	100	86	1	10	0	0	0	0	2	1
2011	100	81	1	8	0	0	1	0	2	7

1. táblázat: A Szlovák Köztársaság népessége nemzetiség szerint az 1991-es, 2001-es és 2011-es népszámlálások adatai alapján

A második világháborút követően a roma nemzetiséget nem ismerték el független etnikai csoportként. A roma nemzetiségű népességre vonatkozó adatok egy része sajátos statisztikai jegyzékekből (1947, 1966–1968), másik része pedig az 1970-es és 1980-as népszámlálásokból származik. A Föderális Statisztikai Iroda, a Cseh és Szlovák Statisztikai Iroda, valamint a Cigányügyi Kormánybizottság által közösen vezetett, fentebb említett statisztikai jegyzékek adatai szerint Szlovákiában körülbelül 165 ezer cigány élt. Az 1970-es népszámlálás hasonló adatokat közöl, azaz 159 300 roma származású egyént regisztrált. Tíz évvel később, az 1980-as népszámlálás 200 ezer romát jegyzett. A népszámlálások az úgynevezett külső identifikációs módszert alkalmazták. A számlálóbiztosok meghatározott szabályok és jelek alapján sorolták be az egyéneket a roma kategóriába. Egy másik adatforrás a Nemzeti Bizottság jegyzékei. Ennek a hátránya viszont az, hogy csak azokat a roma személyeket jegyzi, akik valamilyen szociális jellegű segélyben, juttatásban részesültek. A Nemzeti Bizottság 254 ezer roma személyt jegyzett 1989-ben. Később felfüggesztette az ilyen jellegű tevékenységét. 1989 után a roma kisebbséget hivatalosan is elismerték egyedülálló, autonóm kisebbségként. Így az 1991-es, 2001-es és 2011-es népszámlálások a roma nemzetiség és anyanyelv szabadon választható kategóriákat alkalmazták. A lehetőséggel csupán 75 800 személy élt az 1991-es Csehszlovák népszámláláskor. Közel 77 300-an jeölték anyanyelvüknek a romani nyelvet. Az első szlovák népszámláláson közel 90 ezren vallották magukat romának, 2011-ben pedig közel 106 ezren (lásd az 1. és 2. táblázatokat).

A társadalmi változások és az 1989 utáni politikai berendezkedés lehetővé tették az anyanyelvre vonatkozó adatok regisztrálását is. A 2. táblázatban látható a népesség anyanyelv szerinti megoszlása az 1989 után tartott népszámlálások adatai alapján. Ahogy a táblázatból világosan látszik, Szlovákia lakosságának csupán kis százaléka vallott magának nem szlovák anyanyelvet. Érdeemes megemlíteni a 10 százaléknyi magyar anyanyelvű népességet. A fennmaradó etnikai csoportok anyanyelve 0–2%-os szinten jelenik meg. A legutóbbi népszámlálás adatait erősen befolyásolta a nem válaszolók magas száma és aránya (lásd a 2. táblázatot).

Anyanyelv	Népesség			Arány (%)		
	1991	2001	2011	1991	2001	2011
Szlovák	4 44 5303	4 512 217	4 240 453	84,3	83,9	78,6
Cseh	56 487	48 201	35 216	1,1	0,9	0,7
Magyar	608 221	572 929	508 714	11,5	10,7	9,4
Romani	77 269	99 448	122 518	1,5	1,8	2,3
Lengyel	3 420	2 731	3 119	0,1	0,1	0,1
Német	7 738	6 343	5 186	0,1	0,1	0,1
Rutén	49 099	54 907	55 469	0,9	1,0	1,0
Ukrán	9 480	7 879	5 689	0,2	0,1	0,1
Más	4 988	8 744	15 411	0,1	0,2	0,3
Ismeretlen	12 330	66 056	405 261	0,2	1,2	7,5
Összesen	5 274 335	5 379 455	5 397 036	100,0	100,0	100,0

2. táblázat: A Szlovák Köztársaság népességének anyanyelv szerinti megoszlása az 1991-es, 2001-es és 2011-es népszámlálások adatai alapján

A nemzetiségi, anyanyelvi és nyelvhasználati adatok együttes vizsgálata rávilágít a három kulturális jellemző között létező erős összefüggésre a Szlovákiában nagyobb számban élő etnikai csoportok esetében. A roma nemzetiség és nyelvhasználat közötti kapcsolat a leggyengébb ebből a szempontból. Több roma tekinti anyanyelvének a magyar vagy szlovák nyelvet, és gyakran nem a romani nyelvet használják a családban vagy azon kívül, nyilvános környezetben (3. táblázat). Ami az anyanyelvhasználat eseti kombinációit illeti,

észszerűnek tűnik, hogy a nem szlovák etnikai csoportok tagjainak egy része nyilvános környezetben a szlovák nyelvet, és nem saját anyanyelvüket használják gyakrabban. (A magyarok több mint 19%-a és a romák közel 57%-a, lásd a 3. táblázatot.)

A történelem folyamán három tömb-magyar terület alakult ki Szlovákiában.¹ Ezek közül a legnagyobb régió a szinte teljesen magyar Csallóköz, amely Pozsonytól délkeletre fekszik, és magába foglalja a Duna menti alföld nagy részét is. A másik ilyen jellegű magyarlakta régió Szlovákia déli határától Kassa környékéig terjed. A harmadik magyarlakta régió Szlovákia délkeleti részében található, Kárpátaljáig terjed. A magyarlakta régiók kialakulásának történeti és kulturális vonatkozásainak alapján, valamint a jelenlegi közigazgatási felosztás figyelembevételével a továbbiakban a következő hét regionális egységet határozzuk meg.

Nemzetiség	Szlovák	Magyar	Romani	Más	Ismeretlen
	<i>Anyanyelv</i>				
Szlovák	96,2	1,2	1,0	0,8	0,8
Magyar	2,2	96,8	0,3	0,1	0,7
Roma	14,2	9,9	72,9	0,4	2,5
Más	12,8	0,7	0,3	84,2	2,0
Ismeretlen	4,0	0,6	0,3	0,6	94,4
	<i>Nyilvános környezetben beszélt nyelv</i>				
Szlovák	94,6	0,8	0,3	1,5	2,8
Magyar	19,1	75,1	0,1	1,9	3,9
Roma	56,6	11,0	22,7	2,1	7,6
Más	58,5	1,0	0,1	36,2	4,2
Ismeretlen	4,2	0,4	0,1	0,6	94,8
	<i>A családban beszélt nyelv</i>				
Szlovák	88,7	1,2	1,3	1,2	7,5
Magyar	6,5	88,2	0,3	0,6	4,4
Roma	14,3	9,7	65,3	0,9	9,7
Más	35,7	1,3	0,3	56,1	6,5
Ismeretlen	3,4	0,5	0,3	0,6	95,2

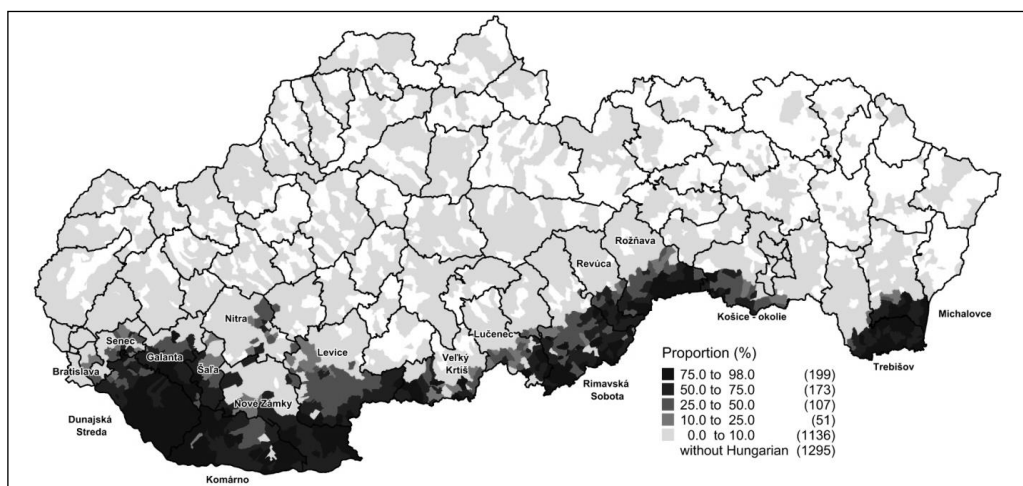
3. táblázat: Az anyanyelvhasználat, a nyilvános környezetben leggyakrabban beszélt nyelv, illetve a családban beszélt nyelv a nemzetiség függvényében, a 2011-es népszámlálási adatok alapján

1 Botík, Ján: Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov. 2007, Bratislava: LÚČ.; Benža, Mojmir – Kusendová, Dagmar – Majo, Juraj – Tišliar, Pavol: *Národnostný atlas Slovenska*. 2015: Bratislava: DAJAMA.

- 1) Bodrog (vagy keleti) vidéke (kerületei: Tőketerebes, Nagymihály),
- 2) Kassa és környéke (kerületei: Kassa, Kassa-környéki járás),
- 3) Gömör vidéke (kerületei: Rozsnyó, Nagyrőce, Rimaszombat, Losonc),
- 4) Ipoly–Garam vidéke (kerület: Nagykürtös, Léva, Érsekújvár),
- 5) Vág vidéke (kerületei: Nyitra, Vágsellye, Galánta),
- 6) Csallóköz (kerületei: Komárom, Dunaszerdahely),
- 7) Pozsony és környéke (kerületei: Pozsony, Szenci).

A magyar népesség területi, földrajzi eloszlását az 1. ábrán és a 4. táblázatban mutatjuk be részletesen. Ezeken látható a magyar lakosság aránya különböző Szlovákiai településeken a 2011-es népszámlálási adatok tükrében. Ugyanakkor bemutatjuk a tanulmány szempontjából fontosabb földrajzi régiókat, járásokat is. Az 1. ábra igazolja, hogy a magyar népesség magas arányban a déli határ menti övezet településein található. A magyarok aránya több településen is meghaladja az össznépesség 50 vagy akár 75%-át.

Az 1991–2011 közötti népszámlálások adatai szerint a történelmi régiók közül Csallóköz vidéken él a legtöbb magyar, számszerűen és arányaiban is. Ipoly–Garam vidéke a második legjelentősebb régió ebből a szempontból, a harmadik pedig Gömör (lásd a 4. táblázatot). A legkisebb magyar népességet Szlovákia két legnagyobb városában és környékén találjuk. Az említett régiókon kívül csak kis számban élnek magyarok. A három egymást követő népszámlálás adatai a magyar népesség számbeli és aránybeli csökkenését mutatják. Feltételezzük, hogy e mögött több jelenség húzódik meg. A demográfiai folyamatok és az etnikai azonosulás jelenségei mellett bizonyára a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó kérdésre nem válaszolóknak növekvő hányada is befolyásolta az adatok ez irányú alakulását.

1. ábra: Magyar népesség Szlovákia településein, 2011

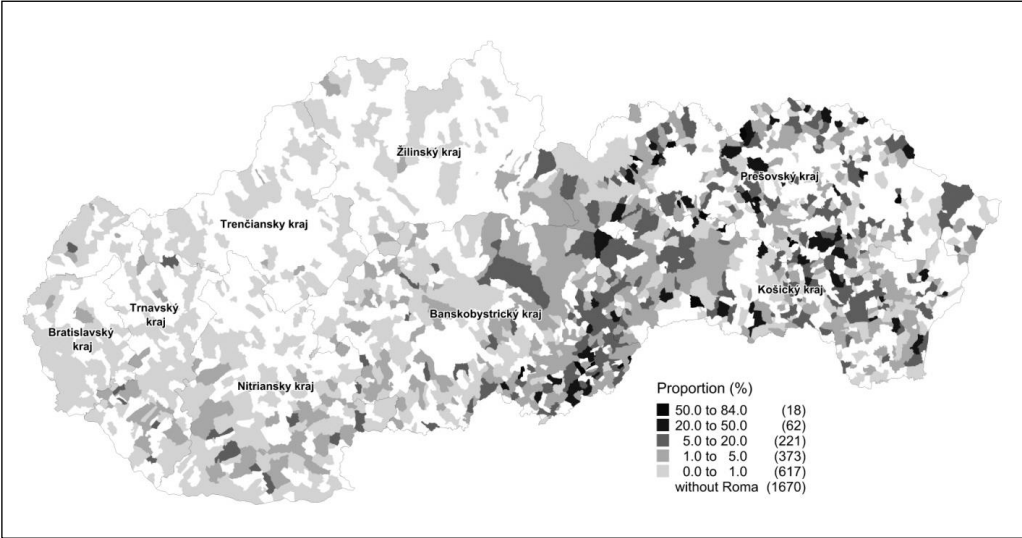
Régió	Népesség			Arány (%)		
	1991	2001	2011	1991	2001	2011
Bodrog	46 945	43 244	40 267	22,8	20,3	18,6
Pozsony és vidéke	32 526	27 004	23 253	6,6	5,6	4,9
Gömör	90 607	82 343	71 695	35,4	31,8	27,2
Ipoly–Garam vidéke	116 300	103 618	87 507	36,2	32,8	28,7
Kassa és környéke	27 000	23 080	18 227	8,1	6,7	5,1
Vág	73 162	66 757	58 586	23,8	21,4	19,1
Csallóköz	174 169	168 636	153 705	79,7	76,3	69,7
Más	6 587	5 846	5 227	0,2	0,2	0,2
Szlovákia	567 296	520 528	458 467	10,8	9,7	8,5

4. táblázat: Szlovákia magyar nemzetiségű lakossága regionális bontásban, abszolút számokban és százalékban az 1991-es, 2001-es és 2011-es népszámlálások adatai alapján

A szlovákiai romák területi eloszlásáról elmondhatjuk, hogy nem jellemző rá a magyarokéhoz hasonló földrajzi tömörülés. Nagyobb számban Kelet-Szlovákiában, Eperjes és Kassa környékén (NUTS3), valamint Közép-Szlovákiában, Besztercebánya vidékén élnek romák. Ugyanakkor fontos kihangsúlyozni, hogy a felvett adatok valószínűleg a roma nemzetiségű népesség egynegyedét fedik le. Több becslés,² valamint a 2013-as Roma Közösségek Atlasza³ adatai alapján a roma közösség messze meghaladja a 400 ezer főt. Földrajzi szempontból pedig, ahogy azt a Roma Közösségek Atlasza mutatja, a legtöbb roma Kelet- és Közép-Szlovákia régióiban él.

2 Šprocha, Branislav: Odkladanie a rekuperácia plodnosti v kohortnej perspektíve v Českej republike a na Slovensku. *Demografie*, 2014. 56 (3). 219–233.; Vaňo, Boris: *Demografická charakteristika rómskej populácie v SR*. Bratislava: INFOSTAT 2001.; Vaňo, Boris: *Prognóza vývoja rómskeho obyvateľstva v SR do roku 2025*. Bratislava: INFOSTAT. 2002.

3 Mušínska, Alexander – Škobla, Daniel – Hurrle, Jakob – Matlovičová, Kvetoslava – Kling, Jaroslav: *Atlas romských komunit na Slovensku 2013*. UNDP: Bratislava, 2014.

2. ábra: Roma nemzetiségű népesség települések szerint, 2011

A legutóbbi három népszámlálás adatai alapján a legtöbb személy, aki romának vallotta magát, két kelet-szlovákiai régióban él: Kassa és Eperjes. A legutóbbi népszámlálás adatai szerint pedig elmondhatjuk, hogy a teljes roma populáció mintegy háromnegyede, azaz közel 80 ezer roma él ebben a két régióba. Besztercebánya is Szlovákiának egy olyan régiója, ahol az országos átlag feletti számban élnek romák (részletesebben lásd az 5. táblázatot).

Régió (NUTS3)	Népesség			Arány (%)		
	1991	2001	2011	1991	2001	2011
Pozsonyi kerület	972	755	767	0,2	0,1	0,1
Nagyszombati kerület	2 498	3163	3048	0,5	0,6	0,5
Trencsényi kerület	1 510	1547	574	0,3	0,3	0,1
Nyitrai kerület	3 932	4741	3987	0,5	0,7	0,6
Zsolnai kerület	2 590	2795	2264	0,4	0,4	0,3
Besztercebányai kerület	12 080	15463	15 525	1,8	2,3	2,4
Eperjesi kerület	26 082	31653	43 097	3,5	4,0	5,3
Kassai kerület	26 138	29803	36 476	3,5	3,9	4,6
Szlovákia	75 802	89920	105 738	1,4	1,7	2,0

5. táblázat: Roma nemzetiségű népesség NUTS3 régiók szerint az 1991-es, 2001-es és 2011-es népszámlálások adatai alapján

Az etnicitás mérése: népszámlálás és egyéb statisztikai adatforrások

A szlovákiai népesség etnikai összetételére már az 1880-as népszámlálás rákérdezett. Ezért a népszámlálás a legalapvetőbb és legfontosabb adatforrás a nemzetiségi hovatartozásra nézve. Továbbá a nemzeti hovatartozásra vonatkozó adatoknak egyéb társadalmi jellemzők (kor, nem, iskolai végzettség, lakhely) tükrében történő vizsgálata lehetővé teszi a szlovákiai társadalomban tetten érhető etnicitás néhány sajátos elemének árnyalt elemzését, valamint ennek hosszú távú térbeli és időbeli változásainak vizsgálatát. Ugyanakkor, a népesedési mutatók ismeretében, mint például a születések száma, a népszámlálási adatok lehetővé teszik a népességreprodukció és a család alakulása és élete etnikai sajátosságainak vizsgálatát a szlovákiai etnikai csoportok körében. Az egy háztartásban élők kapcsolatrendszere, rokonsági viszonyaik, valamint etnikai hovatartozásuk együttes vizsgálatából következtethetünk a párkapcsolati homogenitás etnikai vonatkozásaira.

A Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala (SO SR) által éves rendszerességgel gyűjtött adatok alapján árnyalt elemzéseket készíthetünk a nemzetiségi csoportok családi életéről és reprodukív magatartásáról. A népességstatisztika az évente begyűjtött népmozgalmi adatokkal dolgozik. Az adatokat a SO SR gyűjti statisztikai jelentések formájában (OBYV 1-5/12 – A jelentések a következő jelenségekre térnek ki: házasságkötések, születések, egészségügy, elhalálozások, válások, lakhelyváltogatás, migráció). Az adatgyűjtés Szlovákia állandó lakosságára terjed ki, beleértve az állandó tartózkodási engedéllyel rendelkező külföldi állampolgárokat is. Tehát ez egy átfogó adatfelvétel, amire az Országos Statisztikai Adatfelvételi Program keretében kerül sor. Az adatokat az adatszolgáltató egységektől gyűjtik. Ezek körébe tartoznak a következők: a születést, elhalálozást, házasságot regisztráló anyakönyvi hivatalok, vagy az anyakönyvezést végző önkormányzati hivatalok, egészségügyi intézmények, illetékes bíróságok, a helyi önkormányzat lakosság nyilvántartó hivatalai, a Belügyminisztérium idegenrendészeti hivatalai. Külön jegyzékbe vezetik a külföldön tartózkodó szlovák állampolgárok demográfiai adatait. A felsorolt adatfelvételek mindegyike rákérdez a nemzetiségi hovatartozásra.

A második világháború után az első népszámlálást 1950-ben tartották. Nemzeti népszámlálás megnevezést és jelleget kapott, mivel a népesség jellemzőinek regisztrálása mellett kiterjedt a mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi növényekre is. A nemzetiségi hovatartozás tekintetében jelentős változásokat hozott a két világháború közötti időszakhoz képest: „*A nemzetiség az egységes kulturális és dolgozó közösséghez való tartózkodás és kötődés.*” További utasítás a számlálóbiztosok számára: „*Csak egy nemzetiségi hovatartozást lehet megjelölni.*”

Azok a felnőttek, akik nem tartoznak a lakástulajdonos családjához, saját maguk jelölik meg nemzetiségi hovatartozásukat, a kiskorúak és értelmi fogyatékosok nemzetiségi hovatartozásáról pedig a törvényes képviselőjük nyilatkozik.”

A népszámlálás a nemzetiséget önkéntes válaszadás formájában rögzíti. Ezt a módszert alkalmazta a háborút követően az összes népszámlálás. A második világháború utáni, 1961-ben megtartott, második népszámlálás gyakorlatilag ugyanazt a módszert alkalmazta, ahogy az alábbiakból kiderül: „*a kulturális és dolgozó közösséghez való tartozás.*” Abban mégis eltért az előző népszámlálás során alkalmazott módszertől, hogy bevezette az életvitelszerűen, állandó jelleggel az ország területén tartózkodó állandó népesség fogalmát. A következő népszámlálások 1970, 1980 és 1991-ben bevezettek egy újabb meghatározást. „*A nemzetiség a kérdezettnek valamely nemzethez vagy nemzetiséghez való tartozását jelöli. A nemzetiségi tartozás megjelölése a válaszadó önkéntes és szabad nyilatkozatán alapul.*” A nemzetiségi összetétel fontos eleme, hogy a második világháborút követően egyes nemzetiségek kikerültek a hivatalosan elismert és statisztikailag meghatározott nemzetiségek köréből.

A rutén nemzetiséget ukránnak minősítették az egységesítő ukrán nemzeti politika keretében. A romákat pedig nem tekintették külön nemzetiségnek, mert csoportjuk nem tett eleget a nemzet meghatározás azon követelményének, amely előírta a saját terület és önálló gazdaság meglétét. Továbbá, csak adott nemzetiségre vonatkozó adatok kerültek közlésre (cseh, szlovák, magyar, német, ukrán, orosz és lengyel). A többi nemzetet az egyéb kategóriába sorolták. A népszámlálási adatfelvétel gyakorlatában 1991-ben következtek be lényeges változások, amikor is bevezetik a roma és rutén nemzetiség hivatalosan elismert kategóriáit, és megnövelik a regisztrált nemzetiségek számát is. A legutóbbi két népszámlálás ezt a módszert és a nemzetiségi hovatartozásnak az egyén önkéntes és szabad bevallásán alapuló regisztrációját alkalmazta.

A nemzetiség mellett az anyanyelv is újra felvételre került az 1991-ben tartott, népességre és háztartásokra kiterjedő népszámlálás során. Az anyanyelv a 2001 és 2011-es népszámlálásban is megjelenik. A census meghatározása szerint az anyanyelv a gyermek egyik szülője által, annak gyerekkorában legtöbbet használt nyelv. Amennyiben a szülők különböző nyelveket beszéltek, az anya nyelvét regisztrálták anyanyelvként. A megkérdezettek csak egy anyanyelvet jelölhettek meg. Egy személynek lehet különböző az anyanyelve és a nemzetiségi hovatartozása. A legutóbbi, 2011-es népszámlálásban az etnokulturális különbségek és etnikai kérdések vizsgálatában bevezetett újdonság a családban, illetve a nyilvános térben legtöbbet beszélt nyelv felvétele.

Termékenység és családalapítás etnikai hovatartozás szerint

A termékenység és családmodell szerkezeti és etnikai meghatározói

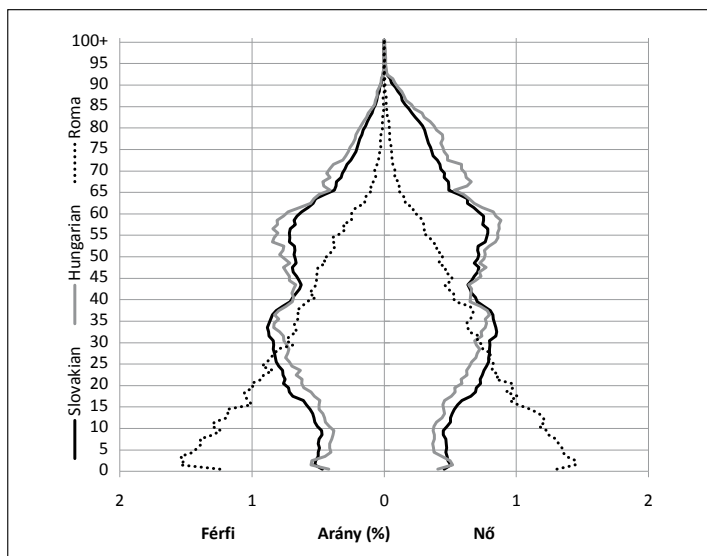
Rendszerint a nemzetiségre úgy tekintenek, mint a termékenységet és családalapítást befolyásoló tényezőre. Ennek ellenére valószínű, hogy más, mögöttes társadalomszerkezeti tényezők is jelentős mértékben befolyásolják a termékenységet. Ebben a fejezetben ezeket a tényezőket tekintjük át (kor, iskolai végzettség, gazdasági tevékenység, lakhely). Célunk a szlovákiai etnikai csoportok között ebben a tekintetben fellelhető különbségek azonosítása és értelmezése.

A társadalom kor és nem szerinti összetétele a társadalmi struktúra legalapvetőbb és legfontosabb jellegzetessége. Olyan lényegi eleme a társadalomnak, amely a termékenység egyéb jellemzői mellett jelentősen befolyásolja a születési arányszámokat. A társadalmi szerkezetet az előző társadalom feltételrendszeréből adódó népességmozgás alakította ki. Másrészt, a társadalmi szerkezet a jelenlegi és jövőbeli reprodukciós magatartást alakítja. A szlovák, magyar és roma nemzetiségű népesség összehasonlító vizsgálatából kiderül, hogy a szlovákiai roma népesség fiatal népesség. Ez egy olyan tény, amit a múltban is, jelenben is többször, adatforrástól és a roma népesség meghatározásától függetlenül igazoltak a különböző kutatások.⁴ A népszámlálási adatok is megerősítik ezt a megfigyelést. A roma népesség átlagéletkora 2011-ben alig haladta meg a 24 évet, míg a szlovák népesség átlagéletkora 39, a magyaré pedig 42 év volt ugyanabban az időpontban. Az életkor középértéke is alacsonyabb a roma népesség esetében, és magasabb a magyar népesség körében. A 2011-es népszámlálás adatai szerint a roma népesség fele nem töltötte be a 19,3 évet. Ugyanazon adatforrás alapján az életkor középértéke 36,7 év a szlovák népességben, és 41,4 a magyarban. A korcsoport szerinti társadalmi szerkezet is azt mutatja, hogy a roma népesség szignifikánsan fiatalabb, mint a másik kettő. Tizenöt év alatti gyerekek teszik ki a roma népesség szinte 40%-át, míg ugyanez az arány 14,8% a szlovákok, és 12,9% a magyarok esetében. Másfelől az 50 éves és annál idősebb korú népesség aránya a roma népességben csupán 11%, míg a szlovákoknál ugyanaz az arány kb. egyharmad, a magyaroknál pedig

4 Kučera, Milan: Domácnosti a bydlení cikánskeho obyvateľstva. *Demografie*, 1984. 26. 172–178.; Vaňo, Boris – Haviarová, Eva. 2002. Demografické trendy rómskej populácie. In: Vašečka, Michal (ed.): *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. IVO: Bratislava, 2002. 475–502.; Šprocha, Branislav: Odkladanie a rekuperácia plodnosti v kohortnej perspektíve v Českej republike a na Slovensku. 2014. *Demografie*, 56 (3) 219–233. Kalibová, Květa: *Demografické charakteristiky romské populace v Československu. Disertační práce*. PíF UK: Praha, 1991.

közel 40%. Az időskorúakra vonatkozóan is jelentős eltéréseket észlelünk a nemzetiségek között. A roma népesség csupán 2%-a 65 éves vagy annál idősebb, a szlovák népességben ez az arány 12,8%, míg a magyaroknál 16,4%.

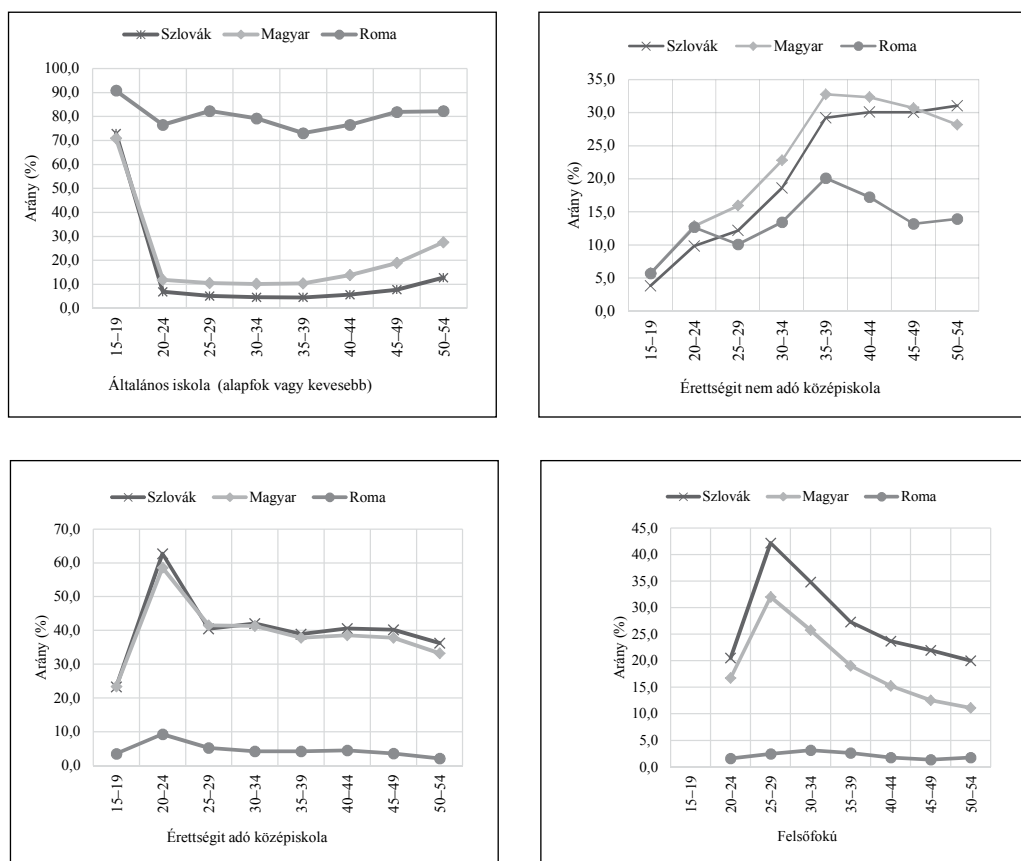
Az adatsorok azt mutatják, hogy jelentős eltérések vannak a nemzetiségek reprodukációs képessége tekintetében. Míg a szlovák és magyar szülőképes nők egyszerű kohorsz reprodukciója egyre csökkenő korcsoportokat eredményez, a roma népesség esetében éppen az ellenkezőjét tapasztaljuk. A nagyon fiatal korösszetétel és a folyamatosan magas születési arányszámok eredményezik a vázolt helyzetet. A 3. ábrán megtekinthetők a korfa nemzeti jellegzetességei.

3. ábra: A szlovákiai szlovák, magyar és roma népesség kor szerinti megoszlása a 2011-es népszámlálás adatai alapján

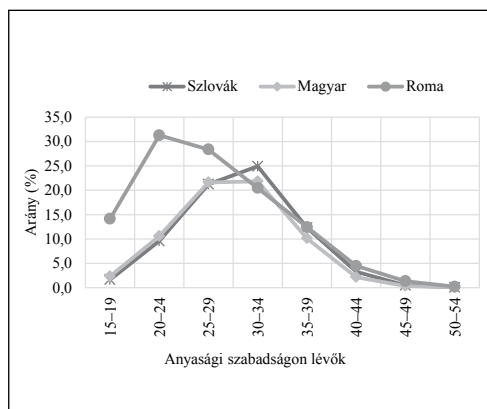
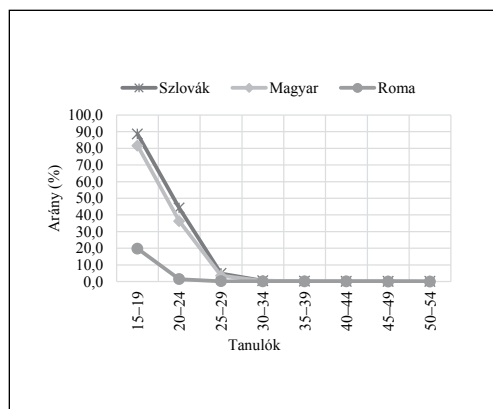
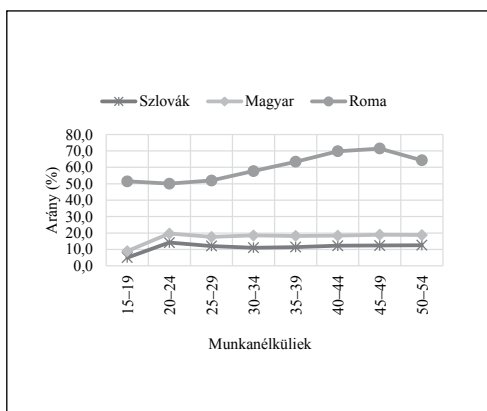
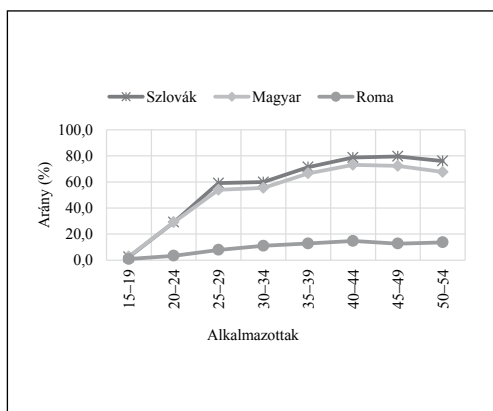
Az iskolai végzettség egyike a termékenységi magatartás ütemét, méretét és jellegét befolyásoló tényezőknek. Az iskolai végzettség elsősorban a szülések, születések időzítését befolyásolja közvetlen módon. Közvetett hatással egyéb tényezők is bírnak az adott iskolai végzettség szerint kialakított csoportokon belül, mint például a kulturális normák, gazdasági háttér és életkörülmények. A roma nők helyzete sajátos. A szülőképes roma nők csoportjában a legnagyobb az alapfokú vagy annál alacsonyabb végzettségű népesség. A 20–54 éves roma nők közel 80%-a elemi, vagy annál alacsonyabb szintű iskolázottsággal rendelkezik. Másfelől a magyar, és különösen a szlovák nők esetében az említett alacsony szintű iskolázottsági profil előfordulása elenyésző (lásd a 4. ábrát). A 4. ábra mutatja, hogy

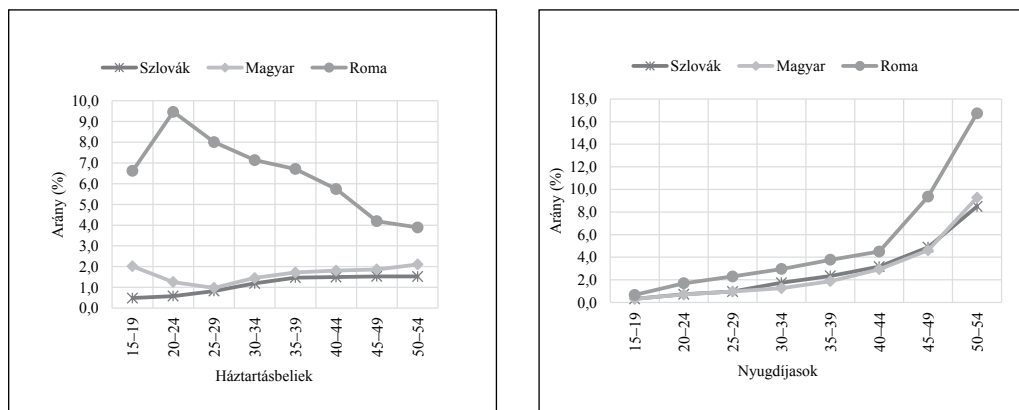
a magyar nők között valamelyest nagyobb valószínűséggel találunk alapfokú iskolai végzettséggel rendelkezőket. A roma nők csoportjában inkább az a jellemző, hogy az idősebb generációk, nem pedig a fiatalabbak végezték el az általános iskola első éveit. Magasabb iskolai végzettség (általános iskola, érettségi, egyetemi végzettség) előfordulása alacsony ebben a csoportban. Másfelől a magyar és szlovák nemzetiségű nők körében észlelhető egy határozott elmozdulás a középiskolai, valamint az egyetemi végzettség irányába. Az elmozdulás valamelyest erőteljesebb a magyar nemzetiségű nők esetében (főleg az egyetemi végzettség tekintetében, lásd a 7. ábrát). A rendelkezésre álló adatok azt mutatják, hogy a roma nők esetében egyfajta stagnálás állt be, valamint a generációk közötti szakadék elmélyült a fiatalabb roma nők alacsony és nagyon alacsony iskolai végzettsége miatt. Másrészt a magyar és szlovák nemzetiségű nők körében észlelhető egy határozott elmozdulás a magasabb iskolázottság irányába. Ennek következtében megnőttek az iskolázottság nemzetiség szerinti különbségei.

4-7. ábra: A szülőképes korú nők nemzetiség és iskolai végzettség szerinti eloszlása

A szlovákiai romák alacsony iskolázottsági szintje egyéb tényezőkkel együtt (területi peremhelyzet, rosszabb egészségi állapot, megbízhatatlanság, előítéletek stb.) eredményezi a romák munkaerőpiaci helyzetének kedvezőtlen alakulását. Ahogy a 2011-es népszámlálási adatokból kiolvasható, a szülőképes roma nők foglalkoztatottsága alacsony (8. ábra). A munkanélküli roma nők aránya meghaladja az 50%-ot minden korcsoportban. A legmagasabb arányt a szülőképes életkor végén tapasztaljuk, amikor a szülési, illetve gyermeknevelési szabadságon levő nők száma jelentősen csökken. Másfelől pedig a nagyobb gyermekszám és a rosszabb egészségi állapot megnövelheti a nyugdíjkorhatár előtt álló nyugdíjas népesség növekedését (az adatok nem teszik lehetővé, hogy elkülönítsük a nyugdíjasok csoportjait a nyugdíjjáradék jogcíme szerint). A roma diákok alacsony szinten reprezentáltak a 20 év felettiek korcsoportjában, ami szintén az iskolai életút korai befejezésére utal a másik két etnikai csoporthoz viszonyítva. A szlovák és magyar nemzetiségű női népesség összehasonlítása azt mutatja, hogy a magyar szülőképes nők körében magasabb az inaktív és munkanélküliek aránya, a 20–29 éves korcsoportban kevesebb magyar nő tanul, és nagyobb a valószínűsége, hogy otthonülők maradnak.

8–13. ábrák: A szülőképés korú nők nemzetiségi és gazdasági aktivitás szerinti eloszlása

A tényleges termékenységben fellelhető különbségek egyik meghatározó tényezője a lakhely, különösen a város-falu megkülönböztetés, valamint a település mérete. Ahogy a 6. táblázatban látható, a szlovákiai etnikai csoportok jelentősen különböznek lakhely tekintetében is. A szlovák nők nagy része városi környezetben él. Ezzel szemben a roma és a magyar nők inkább falusi környezetben élnek. Ez szorosan összefügg a település méreteivel is. A szlovák nők inkább nagyobb városokban élnek, míg a magyar és főleg a roma nők ötezer főnél kisebb településeken élnek (lásd a 6. táblázatot).

Település típusa	Nemzetiség (%)		
	Szlovák	Magyar	Roma
Város	56,6	37,0	35,4
1–999	14,8	21,5	17,9
1 000–4 999	28,5	39,0	44,8
5 000–9 999	7,4	11,4	9,8
10 000–49 999	24,9	24,3	18,9
50 000–99 999	11,4	0,4	3,4
100 000+	13,0	3,4	5,2

6. táblázat: A szülőképés korú nők nemzetiségi és lakóhely szerinti eloszlása (%)

Szlovákia egyike azon országoknak, ahol a lakosság nagy része vallásosnak tartja magát. Ezt mutatják a legutóbbi, 2011-es népszámlálás adatai is. A szülőképes nők több mint kétharmada, nemzetiségtől függetlenül, római katolikusnak vallotta magát. A szlovák nők valamivel gyakrabban választották a vallás nélküli opciót. Másfelől a magyar nők között gyakoribb a református vallású. A 7. táblázat részletesebben mutatja be a szülőképes nők nemzetiség és vallási hovatartozás szerinti eloszlását.

Vallás, felekezet	Szlovák	Magyar	Roma
Római katolikus	67,4	69,9	66,2
Evangélikus	6,3	1,1	1,0
Görög katolikus	3,7	1,5	7,4
Református	0,6	15,2	1,1
Ortodox	0,7	0,0	2,9
Egyéb	1,6	1,4	4,7
Felekezet nélküli	15,5	7,7	8,4
Ismeretlen	4,2	3,1	8,3

7. táblázat: A szülőképes korú nők nemzetiségi és vallási hovatartozás szerinti eloszlása (%)

Termékenységi sajátosságok

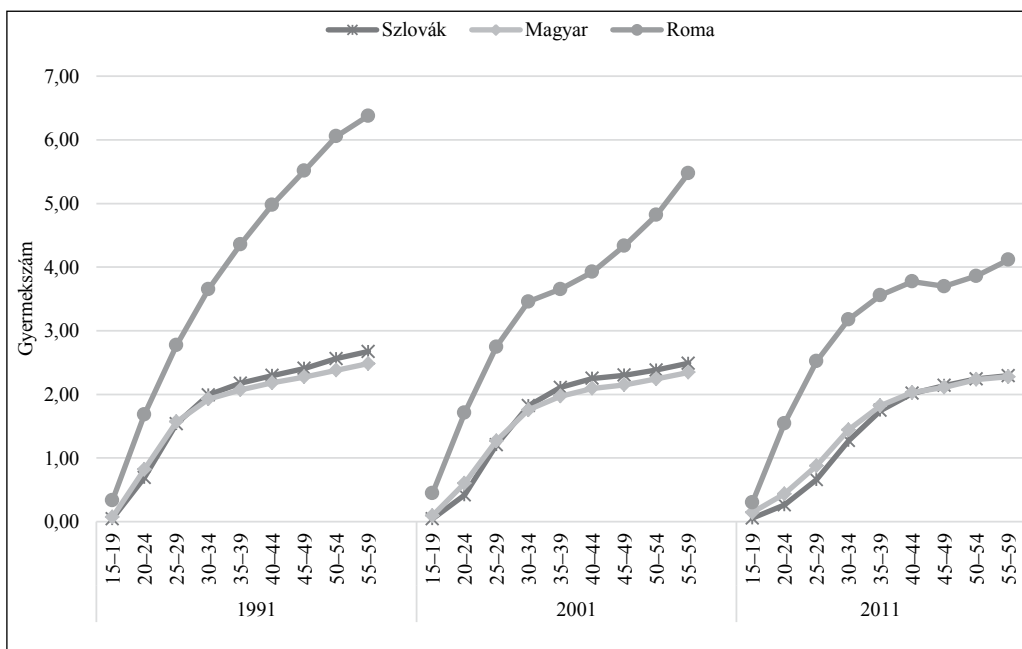
A befejezett kohorsz termékenység alakulásának legfontosabb jellemzője a folyamatos, nemzedékről nemzedékre észlelhető csökkenő tendencia.⁵ Míg az 1930-as években született nők átlagban 2,5 gyereket szültek, a hatvanas években született nők képviselik az utolsó több mint kétgyermekes anyák generációját. Az 1991–2011 között tartott népszámlálások adatai szerint a befejezett termékenység egyértelműen csökkent, a nemzetiségi hovatartozástól függetlenül. Míg az 50–59 éves korcsoportba tartozó nőkre még mindig a 2,6–2,7 átlagos gyermekszám volt jellemző a kilencvenes években, a 2011-es népszámlálás adatai

5 Šprocha, Branislav – Tišliar, Pavol: *Transformácia plodnosti žien Slovenska v 20. a na začiatku 21. Storočia*. Centrum pre historickú demografiu a populačný vývoj: Bratislava, 2016.

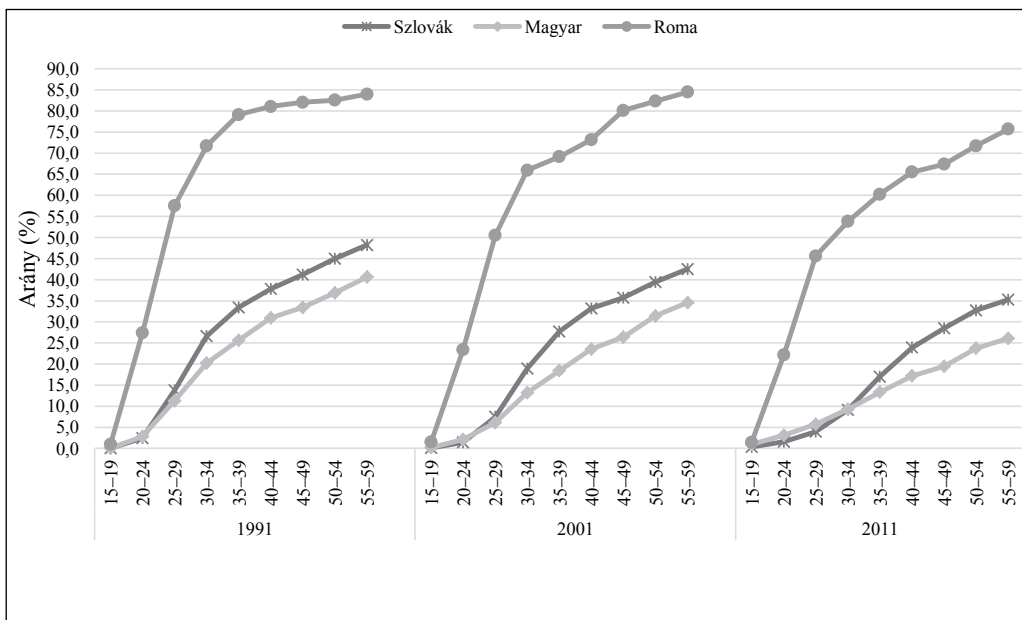
szerint ez a szám 2,2-re csökkent. A termékenység hasonlóan alakult a magyar nemzetiségű nők esetében is. Az 50–59 éves korcsoportba tartozó magyar nők befejezett termékenységi rátája lecsökkent az 1991-re jellemző átlagos 2,4–2,5-ről a legutóbbi népszámlálások alapján számolt 2,3-ra. A roma nőkre vonatkozó befejezett termékenység is jelentős mértékben csökkent, az átlagban több mint hat gyermekszámra négyre (lásd a 14. ábrát). Ennek ellenére a roma nők termékenysége még mindig messzemenően nagyobb (majdnem kétszeresével több az egy nőre jutó gyermekek száma) a másik két nemzetiséggel való összehasonlításban. A tényleges termékenységben észlelhető különbségek már fiatal vagy nagyon fiatal korban jelentkeznek. Már a 20–24 éves korcsoportban a roma nőknek több mint egy gyermekkel volt több gyermekük, mint a többi vizsgált nemzetiségnek. A szlovák és magyar nemzetiségű nők összehasonlító vizsgálata azt mutatja, hogy a szlovák nőkre jellemző befejezett termékenységi ráta magasabb, mint a magyarok körében. A legutóbbi népszámlálás adatai viszont csupán elhanyagolható különbségeket mutattak ki a két nemzetiség között. Másrészt látható, hogy a magyar nők termékenységi rátája magasabb a fiatalabb korosztályban. Ez a különbség elmélyülni látszik, ami vélhetően azzal magyarázható, hogy a szlovákiai magyar nők reprodukív magatartása korábban kezdődik. A 14. ábra részletezi a tényleges és befejezett termékenységet, valamint a szlovákiai nemzetiségek között fennálló különbségeket.

A nemzeti különbségek az észlelhető tényleges és befejezett termékenység kapcsán a női népesség eloszlásával magyarázható. Előbb fordítsuk figyelmünket a roma és a szlovák vagy a magyar nők termékenysége közötti különbségek legfontosabb tényezőjére. Annak ellenére, hogy csökkent a három- vagy többgyermekes roma nők aránya (amit a már említett befejezett termékenységben bekövetkezett csökkenés tükröz), még mindig a legnagyobb csoportot alkotják paritásos szempontból. Súlyuk messzemenően meghaladja a megfelelő csoport súlyát a szlovák vagy a magyar nők népességében (15. ábra). Ehhez kapcsolódik a kelet-szlovákiai régiókban található szegregált közösségekben élő roma nők magas termékenységi arányszáma⁶. Másrészt az 1991–2011-es népszámlálások eredményei igazolják a csoport csökkenését egyik nemzedéktől a következőig a szlovák és a magyar nemzetiségű nők körében (lásd a 15. ábrát).

6 Šprocha, Branislav: Odkladanie a rekuperácia plodnosti v kohortnej perspektíve v Českej republike a na Slovensku. *Demografie*, 2014. 56 (3). 219–233.

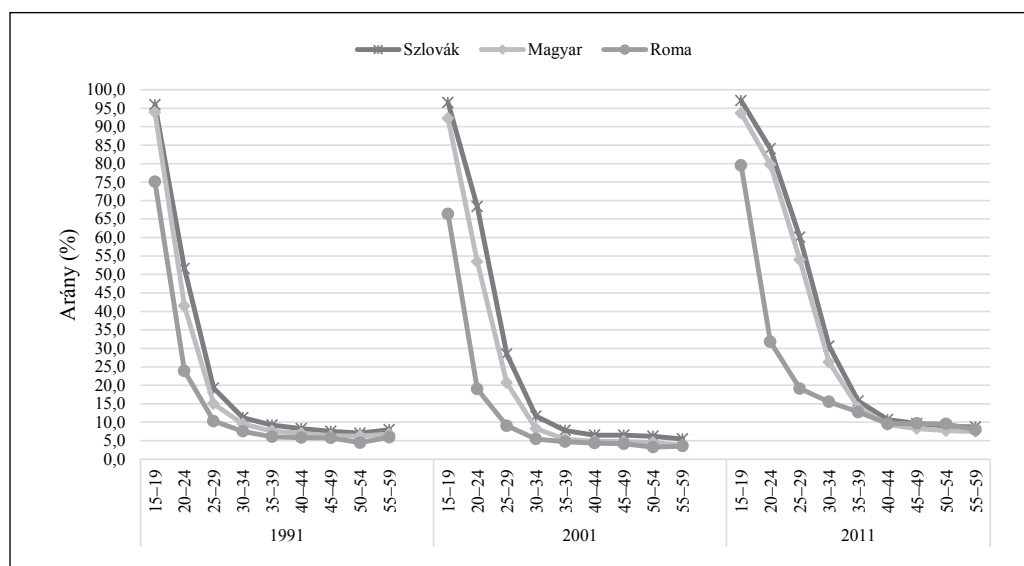

14. ábra: Tényleges és befejezett termékenység kor és nemzetiség szerint az 1991-es, 2001-es és 2011-es népszámlálások adatai alapján

15. ábra: Három- vagy többgyermekes anyák aránya kor és nemzetiség szerint az 1991-es, 2001-es és 2011-es népszámlálások adatai alapján

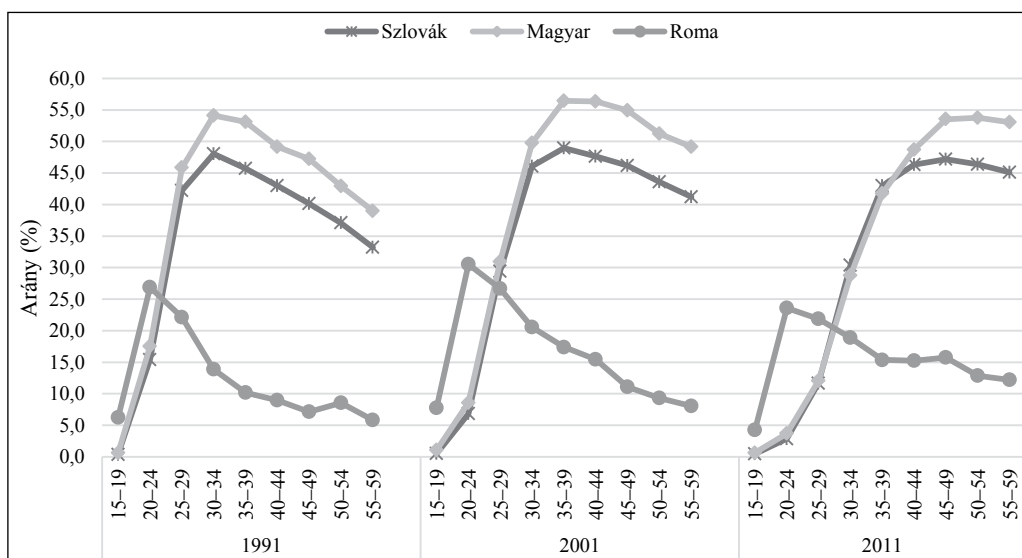
A gyermektelenség mértéke a második gyakori tényező, amely magyarázza a befejezett termékenységi arányszámok különbségeit. A szocialista politikai rendszer sajátos körülményei között kialakult egy jellegzetes, az anyaság erős normativitásával jellemezhető reprodukciós modell. A szülői szerepvállalás szinte egyetemes volt a negyvenestől a hatvanas évekig született nők számára. Ugyanakkor elterjedt a kétgyermekes családmódel is⁷. Az 1991–2011-es népszámlálások adatai igazolják a megfigyelést. A végleges gyermektelenség kis mértékben volt jelen a társadalomban (10% alatt) az anya nemzetiségétől függetlenül (16 ábra). Másrészt a népszámlálási adatok azt mutatják, hogy az első gyermek megszületésének időzítése és az anya életkora az első szülésnél eltér a különböző etnikai csoportoknál. A fiatalkori gyermektelenség leggyorsabb csökkenése a roma nőknél tapasztalható. A legutóbbi népszámlálás adatai szerint a 20–24 éves korú roma nők egyharmada gyermektelen. A magyar nőknél az arány 80%, a szlovák nőknél pedig még ennél is magasabb, közel 85%. Az 1991-es és 2011-es népszámlálási adatok összehasonlítása a fiatalkori gyermektelenség fokozatos kitolódását, halasztását mutatja. Ez azt jelenti, hogy a nők az anyaságot egy későbbi életkorra időzítik. A jelenség kismértékben tapasztalható a roma nők körében.

16. ábra: Gyermektelen nők aránya életkor és nemzetiség szerint az 1991-es, 2001-es és 2011-es népszámlálások adatai alapján

7 Részletesebben lásd: Potančoková, Michaela – Vaňo, Boris – Pilinská, Viera – Jurčová, Danuša: Slovakia: Fertility between tradition and modernity. In: Frejka, Tomas – Hoem, Ian – Sobotka, Tomas – Toulemon, Laurent (eds.): Childbearing trends and policies in Europe. *Demographic research 19 Special collection*, 2008. 7: 973–1018.; Šprocha, Branislav – Tišliar, Pavol: *100 rokov obyvateľstva Slovenska: od vzniku Československa po súčasnosť*. Centrum pre historickú demografiu a populačný vývoj: Bratislava, 2016.

Ahogy már említettük, a domináns kétgyermekes családmódel fokozatosan terjedt el Szlovákiában. Nemzetiségi szempontból a módel kizárólag a szlovák és magyar nőkre érvényes. A reprodukciós magatartás állandó változása ellenére (az első demográfiai átmenet értelmében) a romák esetében a három- vagy többgyermekes módel a legelterjedtebb (lásd a 17. ábrát). Az 1991–2011-ig tartó időszakban tartott népszámlálások igazolják a megfigyélést, miszerint a kétgyermekes családmódel a magyar nők körében elterjedt, míg a három vagy többgyermekes módel gyakoribb a szlovák nemzetiségű nők körében. Ugyanakkor, látható hogy a roma nők reprodukciója fiatalabb korban valósul meg és a három- vagy többgyermekes anyaság valószínűsége nő, mivel a kétgyermekes fiatalokú roma nők száma rohamosan csökken (lásd a 17. ábrát).

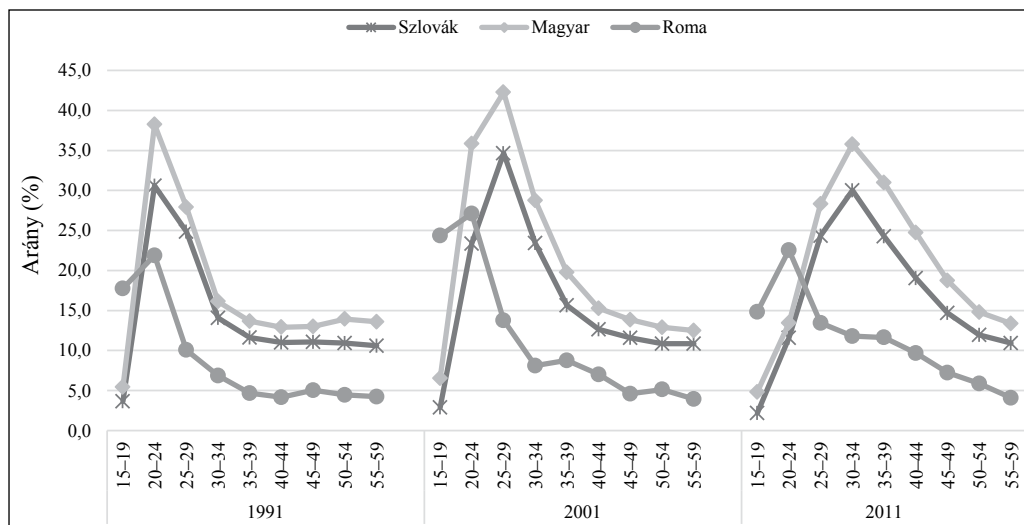

17. ábra: Kétgyermekes anyák aránya életkor és nemzetiség szerint az 1991-es, 2001-es és 2011-es népszámlálások adatai alapján

Az egygyermekes családmódel kevésbé volt elterjedt Szlovákiában, mint Európa nyugati vagy északi részén⁸. Az egygyermekes családmódel előfordulása igen alacsony a roma nők körében. Azt mondhatjuk, hogy ha egy roma nő szült egy gyereket, akkor nagy valószínűséggel többgyermekes családjává lesz belőle. A népszámlálási adatok szerint a roma nők kevesebb mint 10%-ának lesz egy gyermeke a szülőképes életkor végén. Csak a legutóbbi 2011-es népszámlálás adatai engednek arra következtetni, hogy a roma népesség átlépte ezt a 10%-os küszöböt.

8 Frejka, Tomas – Sardon, Jean-Paul: *Childbearing trends and prospects in low-fertility countries. A Cohort Analysis*. Kluwer Academic Publishers: London: 2004.

Az egygyermekes családmodell elterjedtebb a magyar nemzetiségű nők körében (lásd 18. ábra). A reprodukciós magatartásban 1989 után bekövetkezett változások az egygyermekes családmodell elterjedését vetítik előre, a magyar és szlovák nemzetiségű anyák egyaránt gyakrabban fognak egy gyermeket vállalni. Egyes előrejelzések⁹ szerint az egygyermekes anyák aránya lassan meghaladhatja a 30%-ot (a nyolcvanas évek közepétől születettek népességében), a gyermektelenség pedig 20%-ra emelkedhet. A változások a kétgyermekes családmodell jelentős mértékű visszaszorulásához vezethetnek.

18. ábra: Egygyermekes anyák életkor és nemzetiség szerint az 1991-es, 2001-es és 2011-es népszámlálások adatai alapján

Kohorsztermékenység a nemzetiség és lakhely függvényében

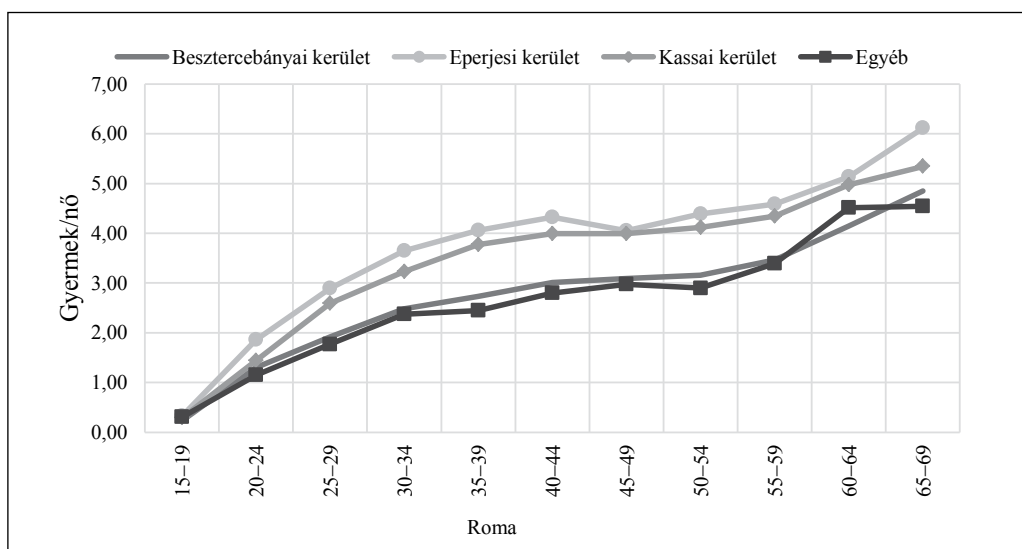
A kohorsztermékenység viszonylag nagy területi eltérései sokáig jellemzőek voltak Szlovákiára nézve. Az egy nőre eső gyermekszám a legmagasabb Eperjes kerületeiben és Kassa bizonyos részein. Észak-Szlovákia Zsolna régiója egyes kerületeiben szintén magasabb a befejezett kohorsztermékenységi arányszám¹⁰. A befejezett termékenység területi különbségei nemzeti bontásban is igazolhatóak. Az Eperjes és Kassa környéki romák termékenységi

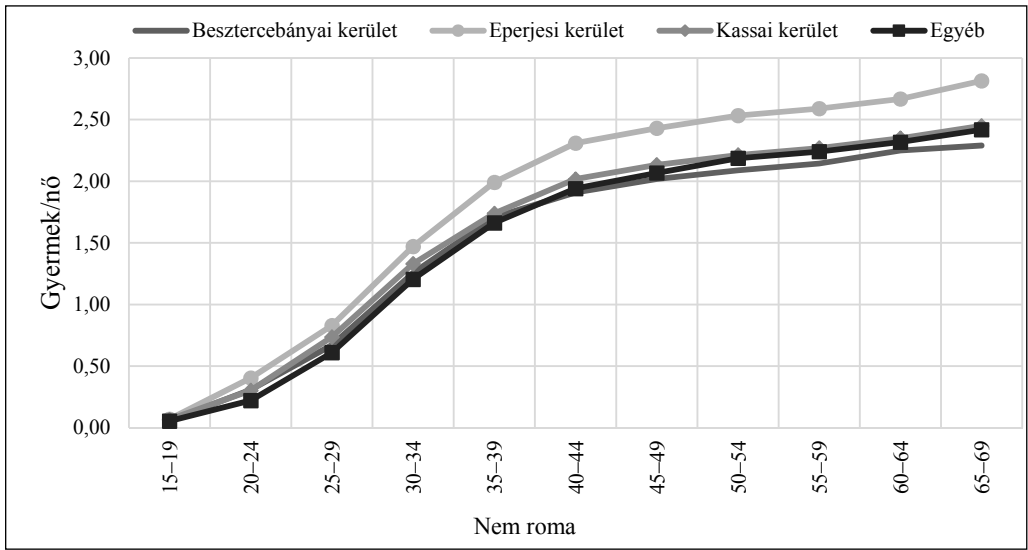
⁹ Šprocha, Branislav: Jednodetnosť - nový fenomén v reprodukčných dráhach žien na Slovensku? *Slovenská štatistika a demografia*, 2019. 29 (1). 23–37.

¹⁰ Bleha, Branislav – Vaňo, Boris – Bačík, Vladimír – Danuša Jurčová: *Atlas obyvateľstva Slovenska*. Geografika Univerzita Komenského v Bratislave: Bratislava: 2014.

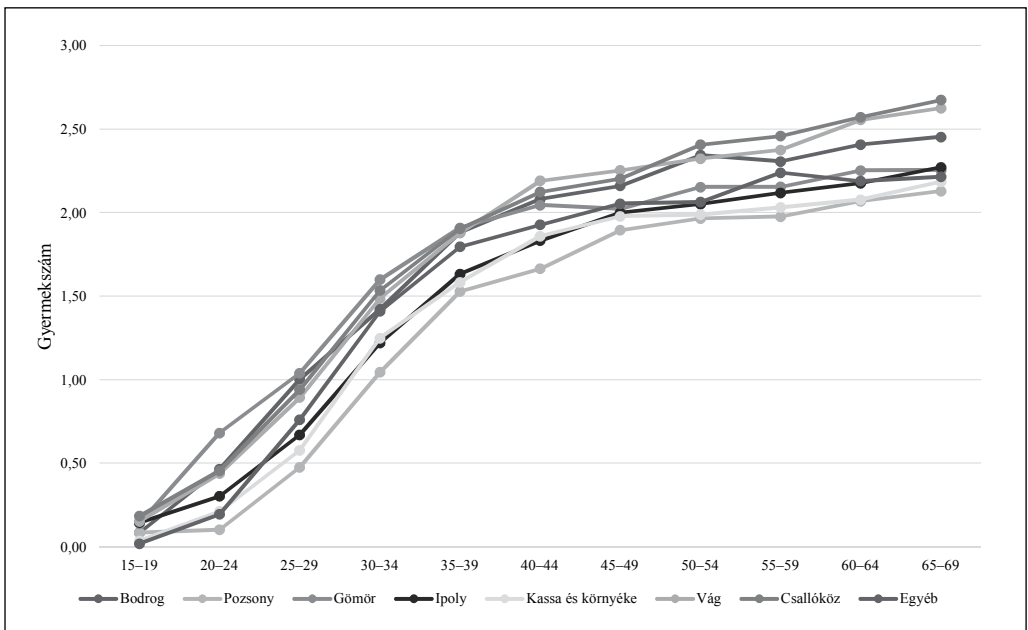
arányszámai szignifikánsan nagyobbak, mint más régiókban (lásd 19. ábra). Ugyanakkor az is igaz, hogy a tényleges termékenységi különbségek nagyobbak a romák esetében (hasonlítsuk össze a 19. és 20. ábrákat). Másrészt szükséges megemlíteni azt is, hogy az Eperjes és Kassa környéki romák gyakran sokszorosán kitaszított, marginális közösségekben élnek, rossz körülmények között, iskolai végzettségük alacsony, hivatalos munkaerőpiaci helyzetük kedvezőtlen más régiókban élő romákéhoz képest.

Az első fejezetben már említettük, hogy a szlovákiai magyarok többsége a déli határ mentén, az ország délnyugati, délkeleti részén él. Mivel ezen a nagy területen változóak a gazdasági, kulturális és társadalmi körülmények, adódik a kérdés, hogy léteznek-e területi különbségek a tényleges termékenység tekintetében a magyar nők körében. A 2011-es népszámlálás adatai azt mutatják, hogy a vizsgált (úgymond magyar) régiókban belül is léteznek különbségek úgy a tényleges, mint a befejezett termékenység vonatkozásában. Először is a nagyszámú magyar lakta régiókban élő magyar nők termékenysége a legmagasabb. Ez a helyzet alakult ki Csallóköz és Vág régiókban (lásd az első fejezetet). Másrészt pedig a legalacsonyabb termékenységi arányszám az urbánus környezetre jellemző, különösen a nagyvárosokra, Pozsony és környékére, valamint Kassa és környékére (lásd 21. ábra). Az Ipoly-vidéki kerületekre az alacsony termékenységi arányszám jellemző. Ezekben a kerületekben a magyar nők termékenysége is hasonlóan alacsony. Gömör vidéke is érdekes ebből a szempontból. A fiatalkori tényleges termékenység itt a legnagyobb a vizsgált területek közül, de a szülőképes életkor végére az arányszám közelít az átlaghoz. Az egyik lehetséges magyarázat az, hogy a sajátos reprodukciós időzítéssel jellemezhető roma nők viszonylag nagy csoportja is magyarnak vallotta magát.

19. és 20. ábra: Roma és nem roma (más nemzetiségű) nők tényleges termékenységeinek életkor és régiók szerinti eloszlása a 2011-es népszámlálás adatai alapján

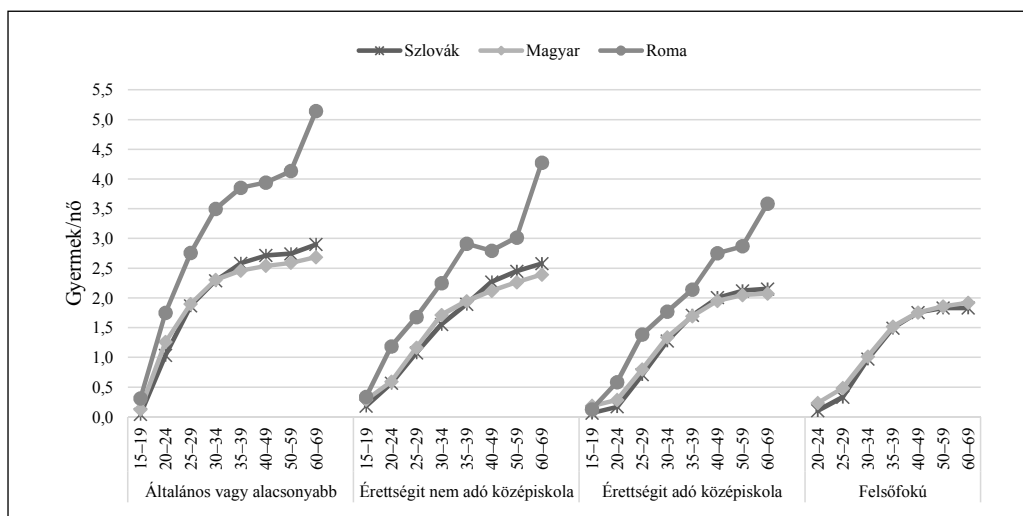

21. ábra: Magyar nők tényleges termékenységeinek életkor és régiók szerinti eloszlása a 2011-es népszámlálás adatai alapján

Kohorsztermékenység nemzetiség és iskolai végzettség szerint

Az iskolai végzettség a termékenységi különbségek kialakulásának egyik legfontosabb tényezője. Szlovákiai kohorsztermékenységi vizsgálatok¹¹ kimutatták, hogy az iskolázottság hosszú távon meghatározza a termékenységet. Hasonló következtetésre jutunk a termékenység, iskolázottság és nemzetiség együttes vizsgálatában is. Általános szinten igazolódott, hogy a magasabb iskolai végzettség alacsonyabb tényleges termékenységhoz vezet. A tényleges termékenység iskolai végzettség szerinti különbségei az idősebb kohorszokra jellemzőek (lásd 22. ábra). Ugyanakkor egyértelmű, hogy a roma nők körében mindig magasabb a kohorsztermékenységi arányszám, mint a magyar vagy szlovák nők körében, iskolai végzettségtől függetlenül. Habár a kohorsztermékenységi arányszám csökken az iskolázottsági szint növekedésével a roma nők esetében is, a befejezett kohorsztermékenységi arányszám magasabb a roma nőknél, mint a magyar vagy szlovák nemzetiségű nőknél, ami egyéb háttérösszetevők jelentőségére irányítja a figyelmünket (lakhely, gazdasági aktivitás, normatív értékek, nő státusza, családi állapot, fogamzásgátló alkalmazása, stb.). A szlovák és magyar nők összehasonlításában azonosított különbségek nagyobbak az alacsonyan iskolázottak körében (lásd 22. ábra). Általában a szlovák nők termékenysége magasabb volt. Másrészt a magyar nők körében megfigyelhető magasabb fiatalkori termékenység a reprodukció korai kezdetére utal iskolai végzettségtől függetlenül. Érettségivel, illetve egyetemi végzettséggel rendelkező nők esetében a nemzetiség szerinti termékenységi különbségek elhanyagolhatók.

11 Šprocha, Branislav – Ďurček, Pavol: *Rómovia na Slovensku v sčítaniach obyvateľov 1980–2011*. INFOSTAT: Bratislava: 2017.; Šprocha, Branislav: Zmeny v kohortnej plodnosti žien Slovenska v spojitosti s najvyšším dosiahnutým vzdelaním. *Slovenská štatistika a demografia*, 2018. 28 (4). 3–18.

22. ábra: Tényleges és befejezett termékenység a nők életkora, iskolai végzettsége és nemzetisége szerint a 2011-es népszámlálás adatai alapján

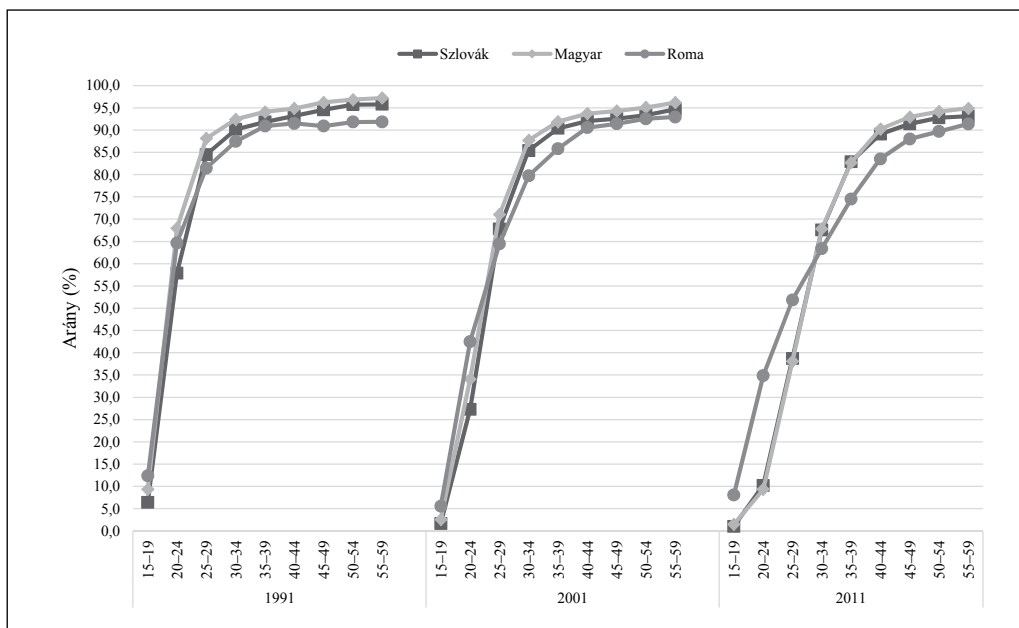
Házasságkötési, családalapítási szokásokban mutatkozó különbségek

Szlovákiára sokáig úgy tekintettek, mint a korai és szinte egyetemes házasság országára¹². Hajnal osztályozása értelmében¹³ nem európai típusú házassági magatartásról beszélhetünk. Alapvetően ez minden nemzetiségre egyformán érvényes volt, ahogy azt az 1990 évek elején tartott népszámlálás eredményei mutatják. Az első házasságkötési arányszám majdnem 60%-os a 20–24 éves korú nők körében. A magyar nők körében az arány ennél magasabb volt (68%), és a roma nők körében is elérte a 65%-ot. A nők kevesebb mint egytizede nem házasodott meg a szülőképes életkor végére érve. Ez gyakoribb a roma nők esetében, feltehetően azért, mert inkább jellemző rájuk a házasság nélküli családi együttélés. Szlovákiában a roma népességet jellemezték a házasság nélküli együttélés formáival, ami teljes mértékben helyettesítette a házasság funkcióit. Ezt igazolják a 2001-es és 2011-es

12 Šprocha, Branislav – Tišliar, Pavol: Outline of population development in Slovakia in the nineteenth century. *Historicka Demografie*, 2018. 42. 79–98.

13 Hajnal, John: Age at Marriage and Proportions Marrying. *Population Studies*, 1953. 7 (2). 111–136.; Hajnal, John: European Marriage Patterns in Perspective. In: Glass, David Victor – Eversley, David Edward Charles (eds.): *Population in History: essays in historical demography*. London, Arnold, 1965. 101–143.

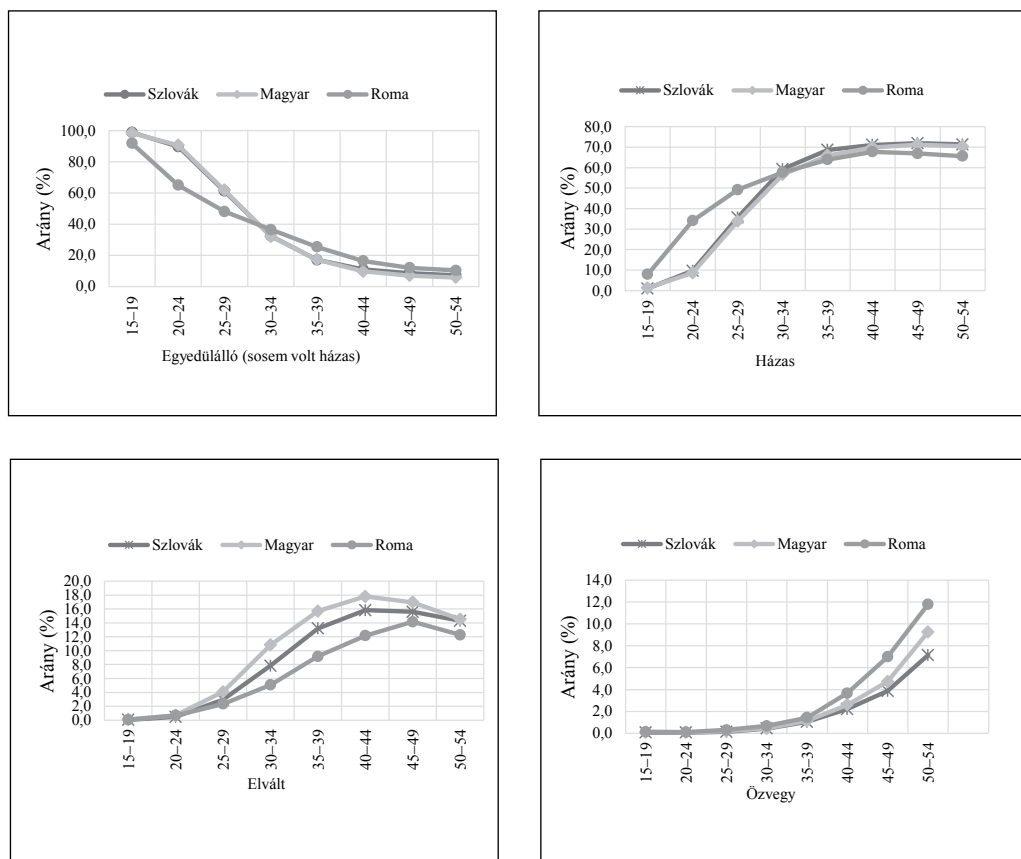
népszámlálási adatokon végzett elemzések¹⁴. A házassodási magatartásban 1990 után bekövetkezett változások a házasságkötések gyakoriságának csökkenéséhez, valamint az első házasságkötés időzítésének későbbre tolódásához vezettek¹⁵. Ahogyan a 23. ábrán is látható, az első házasságkötés időzítésében észlelhető eltolódás mintája rögzült és elterjedt. A házassodási kor későbbi életszakaszra történő időzítése jól kiolvasható a szlovák és a magyar nők esetében, míg a roma nőknél a korai házasságkötés viszonylag gyakori maradt. Következésképpen a fiatalon házassodott roma nők aránya jelentősen nagyobb (23. ábra). Másfelől a legutóbbi népszámlálás adatai azt mutatják, hogy a szülőképes kor végén levő vagy annál idősebb roma nők körében magasabb azoknak az aránya, akik soha nem kötöttek házasságot. A magyar és szlovák nők körülbelül ugyanolyan arányban kötöttek házasságot legalább egyszer. A különbségek elhanyagolhatóak (23. ábra).

23. ábra: A legalább egyszer házassodott nők aránya életkor és nemzetiség szerint az 1991-es, 2001-es és 2011-es népszámlálások adatai alapján

- ¹⁴ Lásd: Mládek, Jozef – Širočková, Jana: Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia na obyvateľstva na Slovensku. *Sociológia*, 2004. 36 (5). 423–454.; Džambazovič, Roman – Šprocha, Branislav: Kto žije v kohabitáciách na Slovensku? Intenzita vytvárania a charakteristiky kohabitujúcich osôb podľa výsledkov sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011. *Sociológia*, 2017. 49 (4). 369–404.
- ¹⁵ Šprocha, Branislav: Transformácia sobášnosti slobodných v Českej a Slovenskej republike v prierezovom a kohortnom pohľade. *Demografie*, 2016. 58 (3). 230–248.

A 2011-es népszámlálás igazolja a családi élet, házasság és reprodukciós magatartás korai kezdetét a romák körében. Míg a 20–24 éves szlovák és magyar nők több mint 90%-a egyedülálló, ez nem igaz a roma nők kétharmadára (24. ábra). Ezzel ellentétben a szülőképes kor második felében nagyobb valószínűséggel találunk egyedülálló nőket a roma csoportban, ami feltehetően a gyakoribb informális családi együttélésnek köszönhető. A válási kockázat növekedése, különösen az 1990-es években és a huszonegyedik század első felében, valamint az újraházasodás csökkenő esélyei meghatározó tényezői az egyre növekvő elvált nők csoportjának. A 26. ábra szerint a magyar nők gyakrabban válnak, míg a roma nők a legritkábban, itt a legalacsonyabb az elvált személyek aránya. Ez megerősíti a romák alacsonyabb válási kockázatára vonatkozó korábbi megfigyeléseket¹⁶ és a magasabb válási arányt azokon a területeken, ahol a legmagasabb a magyar nők aránya a népességben.

24–27. ábra: Női népesség kor, családi állapot és nemzetiség szerinti megoszlása a 2011-es népszámlálás adatai alapján

16 Bleha, Branislav – Vaňo, Boris – Bačík, Vladimír – Danuša, Jurčová: *Atlas obyvateľstva Slovenska*. Geografika Univerzita Komenského v Bratislave: Bratislava: 2014.

A romák reprodukciós magatartásának és a családi állapot szerinti összetétel alakulásának egyik fontos eleme a kedvezőtlen elhalálozási mutatók¹⁷. Ennek következtében a korai özvegyülés kockázata nagyobb, és így nagyobb az özvegyek száma is (lásd a 27. ábrát). Ez részben igaz a magyar nőkre is, akik Szlovákia magas elhalálozási arányszámokkal jellemezhető régióiban élnek.¹⁸

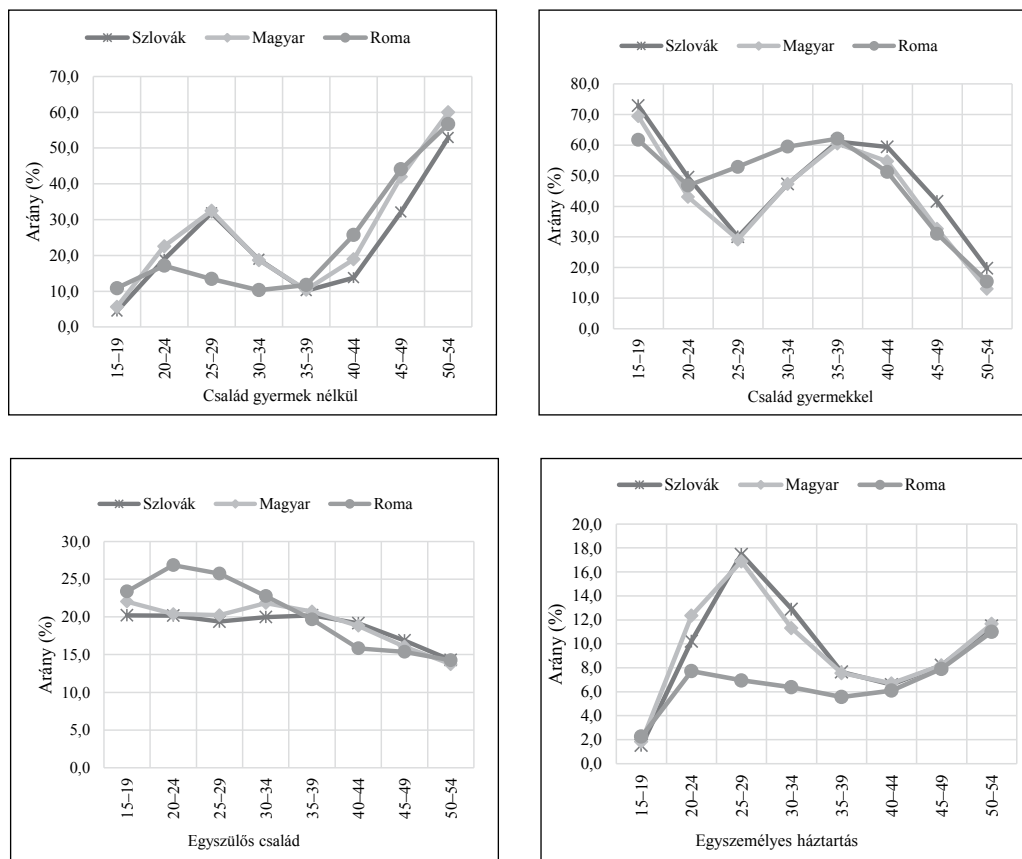
A népszámlálási háztartások a legjobb adatforrások a család alakulásának vizsgálatában. Ezek a legkisebb (oszthatatlan) társadalmi közösségek, és a szlovák népszámlálások részét képezik a hatvanas évektől kezdődően. Az adatfelvétel a közös lakás, a házvezetés és a rokonsági viszonyok azonosítását, feltérképezését szolgálja. Összesen hatféle típusú háztartást különböztet meg a népszámlálás: gyermektelen (kiskorú gyermek nélküli) teljes család, gyermekes teljes család, egyszülős család kiskorú gyermekkel, egyszülős család kiskorú gyermek nélkül, egyedülállókából álló háztartás, nem családi háztartások. A házastársak (élettársak) közötti, valamint a szülő-gyermek viszony alapján zárhatók ki. A 28–31. ábrákon bemutatjuk a 2011-es népszámlálásban felvett háztartások összetételét különböző korú és nemzetiségi nők körében.

A szülőképes korú nők többsége, nemzetiségtől függetlenül, a háztartás-összeírás meghatározása szerinti családi háztartásban él. A házasságkötés időpontja és az anyaság kezdete függvényében, a családi háztartások közötti különbséget a kiskorúak jelenléte, illetve hiánya adja. A szülőképes kor első felében a gyermektelen teljes családok aránya a romák körében a legalacsonyabb. Úgy tűnik, a magyar és szlovák nemzetiségű nők között elterjedtebb a gyermektelen család, míg a romáknál szinte az összes családnak van legalább egy kiskorú gyermeke. A gyerekek felnőnek és elhagyják a családot, így mindhárom nemzetiség esetében az életkorral nő a gyermektelen családok aránya, a gyermekes teljes családoké pedig csökken (hasonlítsuk össze a 28. és 29. ábrákat). A szlovák és magyar nők esetében elhanyagolhatóak a teljes család típusára vonatkozó életszakaszokra jellemző különbségek. Egy érdekes jelenség az egyszülős család magasabb aránya a szülőképes kor első felében levő roma nemzetiségű nők körében. Több mint egynegyedük él ebben a típusú népszámlálási háztartásban. Ennek oka a házasságon kívül született gyerekek (és az élettárs nélküli életforma) magasabb arányára, illetve az informális együttélés illékonyságára vezethető vissza. Jelenlétük csökken az életkorral mindhárom nemzetiség népességében. Az egyszemélyes háztartás egy másik családi alakzatot és együttélési mintát képvisel. Míg a szlovák és

17 Šprocha, Branislav: Odkladanie a rekuperácia plodnosti v kohortnej perspektíve v Českej republike a na Slovensku. *Demografie*, 2014. 56 (3). 219–233.

18 Mészáros, Ján: *Atlas úmrtnosti obyvateľstva Slovenska*. INFOSTAT: Bratislava: 2008.; Bleha, Branislav – Vaňo, Boris – Bačík, Vladimír – Danuša, Jurčová: *Atlas obyvateľstva Slovenska*. Geografika Univerzita Komenského v Bratislave: Bratislava: 2014.

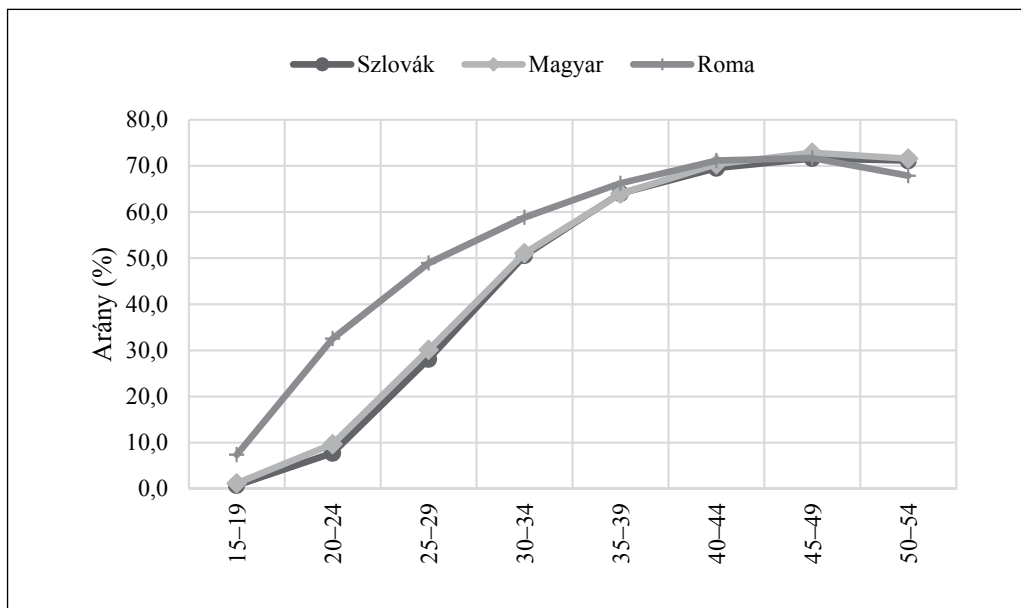
magyar nemzetiségű nők életében az egyedülálló családi forma igen elterjedt egy bizonyos életszakaszban (a 25–29 éves korosztály körében), a roma nők számára elhanyagolható a szülőképes életkor teljes hosszán.

28–31. ábra: Nőnemű népesség kor, háztartás típusa és nemzetiség szerinti összetétele a 2011-es népszámlálás adatai alapján

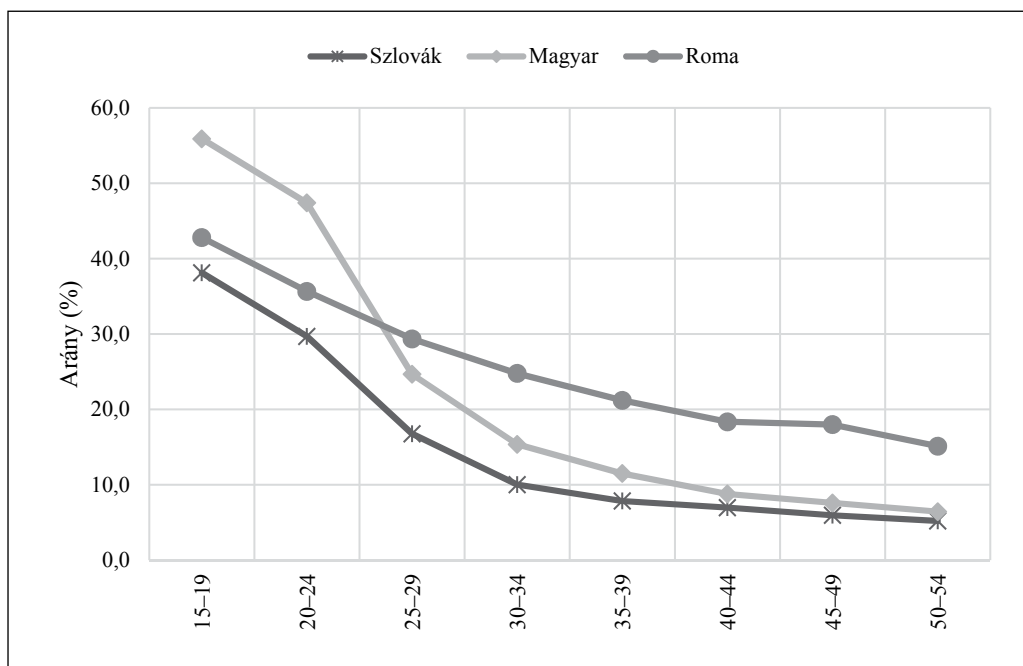
A háztartás szintjén azonosított rokonsági, családi viszonyok lehetővé teszik a család egyéb vonatkozásainak kutatását is, mindenekelőtt a független háztartások kialakulását és a társak között létesült viszony legitimitását. Az első esetben a családfő vagy a családfő házastársa, illetve élettársa kerül az elemzés középpontjába. Az eredmények a 32. ábrán láthatók. Az eredmények tükrében világosan kirajzolódik, hogy a roma nők körében korábban elkezdődik a független háztartás kialakítása. Miközben a 20–24 éves magyar és szlovák nemzetiségű nők kevesebb mint egytizede családfő vagy a családfő élettársa, illetve házastársa, a roma nők esetében az arány ugyanebben a korcsoportban közelít az egyharmadhoz.

A 25–29 éves korcsoportban az arány körülbelül ötven százalékra nő a roma nők körében, és 30%-ra a szlovák és magyar nemzetiségű nők körében.

32. ábra: Nőnemű családfők, illetve a családfővel házastársi, élettársi viszonyban levő nők aránya kor és nemzetiség szerint

A házasságkötésre, illetve élettársi kapcsolatra épülő családformák közötti különbségtétel lehetővé teszi az informális viszonyok vizsgálatát a három nemzetiség női népességének körében. Ahogy fentebb említettük, a romák körében gyakoribb az élettársi kapcsolatra épülő család, mint a másik két nemzetiség körében. Ezt a megállapítást igazolja a 2011-es népszámlálás is. A legfiatalabb korcsoport kivételével, a roma nők körében a legmagasabb az élettársi kapcsolatra épülő együttélés. A 33. ábrán látható, hogy a roma női népességben a párkapcsolatok több mint egyötöde és közel egyharmada hosszú távú, a nők szülőképes korának nagy részében fennmaradnak.

33. ábra: Az lélettársi kapcsolatban élők aránya a párkapcsolatban élő nők körében, kor és nemzetiség szerint

A magyar nők körében is viszonylag gyakori az lélettársi kapcsolat. Ez különösen igaz a fiatal nőkre nézve. Ebben a korban a nők nagyon kis része él párkapcsolatban. Ha mégis kialakul egy párkapcsolat, akkor az lélettársi kapcsolati forma a gyakoribb. Az életkor növekedésével nő a házasságkötési hajlandóság is.

Etnikai exogámia

A házasság a társadalomszerkezet kialakításának egyik lényeges mechanizmusa¹⁹. Katrnák²⁰ (2008) állítása szerint, a házaspár sajátosságai a házasságkötés időpontjában (kor, iskolázottság, nemzetiség, vallás stb.) befolyásolják a házastársak közötti különbségek alakulását. Másfelől ha a társadalomban megfigyelhető az egyének személyes tulajdonságai (kor, iskolai végzettség, nemzetiség stb.) alapján történő házasságkötés, akkor ez azt jelenti,

19 Jones, Frank Lancaster: Marriage Patterns and the Stratification System: Trends in Educational Homogamy since 1930s. *Australian and New Zealand Journal of Sociology*, 1987. 23, 185–198.

20 Katrnák, Tomáš: Spříznění volbou? Homogamie and heterogamie manželských párů v České republice. Praha: SLON 2008.

hogyan a párválasztás egy olyan társadalmi mechanizmus, amely befolyásolja a társadalom rétegződését²¹.

Több szerző²² rámutat arra, hogy a házassági kötelékek nem véletlenszerűen alakulnak ki, hanem hasonló tulajdonságokkal rendelkező társak között jönnek létre. Ezen tulajdonságok egyike a sokat emlegetett nemzetiség (etnicitás). Katrňák jelentése alapján²³, a nemzetiség a párválasztás igen fontos tényezője. A szerző továbbá azt is kijelenti, hogy az alacsonyszintű etnikai homogámia az etnikai csoportok iránt tanúsított magas szintű toleranciát mutatja egy adott társadalomban. Másfelől a magas etnikai homogámia erős etnikai határok létezésére, egy etnikailag megosztott társadalomra utal. A magas szintű homogámia az etnikai csoportok között jelentős társadalmi távolságokat feltételez. Ebben az esetben nehéz és problematikus a másik csoportba lépni, és a különböző társadalmi csoportok tagjai között létesített házasságokat a társadalom negatívan értékeli, ítéli meg. Az alacsony fokú homogámia (és ezért magas fokú heterogámia) azt jelenti, hogy a másik csoportba az átjárás nem problematikus, és a párválasztásban nem veszik figyelembe a társadalmi rétegződést²⁴. Következésképpen a nemzeti homogámia a multikulturális társadalom egyik jelölője lehet²⁵.

Jelen tanulmányban nemzeti homogámiáról beszélünk, ha a házasodó felek ugyanazt a nemzetiségi hovatartozást vallják magukénak. Ellenkező esetben a házasság heterogám nemzetiségi szempontból.

A homogámia mértékét a nemzetiségi csoport mérete, tagjainak területi eloszlása, valamint a többi etnikai csoporttal kialakított viszonya alakítja. Ahogy már az első fejezetben is említettük, Szlovákiában két fontosabb etnikai csoportról beszélhetünk: a magyarokról és a romákról. A magyarok nagy része a déli határvidéken, jól körülírható régióban él. A romák esetében ez nem igaz. Egyrészt a roma lakosság nagy része kis, földrajzilag és gyakran társadalmilag is elszigetelt településeken (roma telepeken) él, különösen Szlovákia

21 Uo.

22 Uunk, Wilfred J. G.: *Who Marries Whom? The Role of Social Origin, Education and High Culture in Mate Selection of Industrial Societies during the Twentieth Century*. Nijmegen: NOW. 1997.; Blossfeld, Hans Peter – Timm, Andreas (ed.): *Who Marries Whom? Educational Systems as Marriage Markets in Modern Societies*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. 2003.; Katrňák, Tomáš: *Spřiznění volbou? Homogamie and heterogamie manželských párů v České republice*. Praha: SLON 2008.; Fónadová, Laura – Katrňák, Tomáš. *Etnická homogamie na Slovensku v letech 1992 až 2012*. *Czech Sociological Review*, 2016. 52 (2). 157–178.

23 Katrňák, Tomáš: *Spřiznění volbou? Homogamie and heterogamie manželských párů v České republice*. Praha: SLON 2008.

24 Uo.

25 Uo. 32.

keleti és déli részeiben. A szlovák népesség előítéletes a nemzetiségekkel szemben, különösen a magyarokkal szemben, de leginkább a romákkal szemben. Šutaj²⁶ leírása szerint a magyarok viszonylag tömör, tömbösített, erős kölcsönösségi kötelékekkel átszőtt egységet alkotnak. Másrészt Homišinová²⁷ a szlovák többség fokozatos átalakulására hívja fel a figyelmet. Gyurgyik szerint²⁸ ennek egyik oka a nemzetiségileg vegyes házasságok számbeli növekedése.

A romák esetében a gyakori területi, térbeli szegregáció mellett erős társadalmi szegregációról is beszélünk. A többrendbeli European Value Study adatai alapján azt láthatjuk, hogy a szlovákok a romákkal szemben a legkevésbé türelmesek. Ezt támasztja alá a tény is, hogy az említett felmérések kérdezetteinek közel háromnegyede nem lakna egy városnegyedben romákkal. A romák alacsony státusa (és nem etnicitása) lehet a hosszú távon megfigyelt magas fokú homogámia a házasságkötések vonatkozásában. Emellett szól Fónadová és Katrňák²⁹ kutatása is. A kutatás azt mutatja, hogy Szlovákiában a házasságot erős etnikai homogámia jellemzi. A vegyes házasság valószínűsége függ az etnikai csoporttól, viszont nem nőtt egyetlen etnikai csoport vonatkozásában sem a vizsgált időszakban³⁰. A szlovák és roma népességben a homogám házasság a domináns. A vegyes házasságok aránya körülbelül 10% anélkül, hogy valamilyen irányvonal világosan kirajzolódna. A magyarok körében a házasságok közel 60%-a homogám házasság.

Hasonló következtetéseket vonhatunk le mi is. A házassági homogámiát a feleség (és nemzetisége) valamint a férj (és nemzetisége) szempontjából egyaránt elemeztük. A férfiak esetében azt látjuk, hogy a szlovák, illetve a roma nemzetiségűek körében erős a homogámia. A heterogám házasságok aránya itt nem haladja meg az 5%-ot hosszú távon. A roma nők esetében a homogámia még erősebbnek mutatkozik, akik csak rendkívüli esetben házasodnak más nemzetiségű személlyel. Másrészt pedig a homogám házasság jelentősen alacsonyabb a szlovák nők körében.

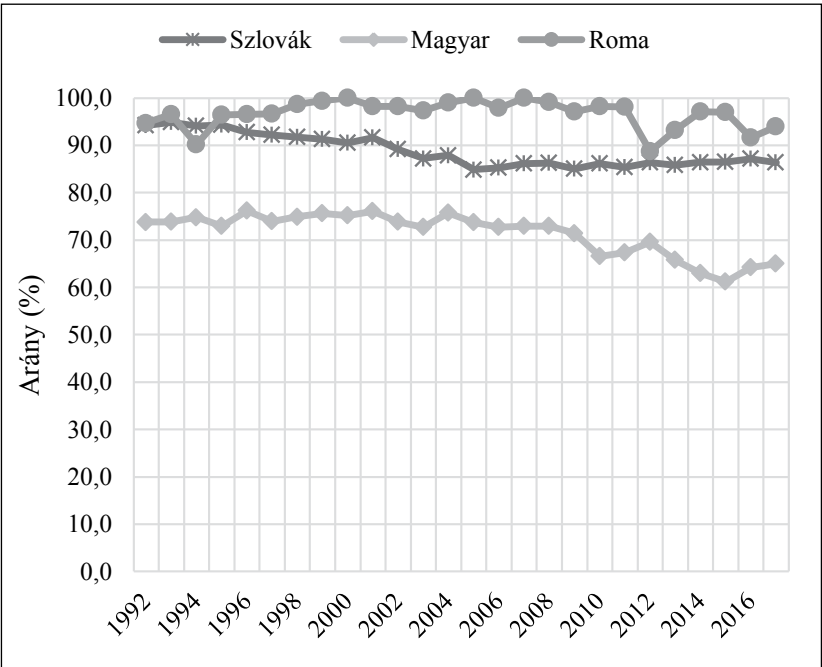
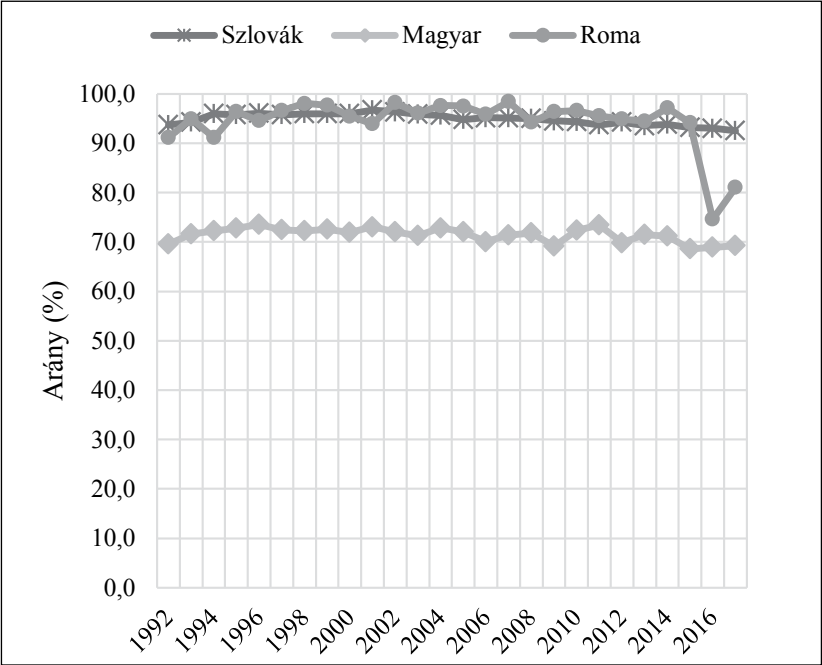
26 Šutaj, Štefan – Homišinová, Mária – Saposová, Zlatica – Šutajová, Jana: *Maďarska menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989* (Identita a politika). Prešov: Universum. 2006.

27 Homišinová, Mária. 2009. Slovaci v Maďarsku a Maďari na Slovensku. (Empirická analýza konštrukcie etnickej identity). Človek a spoločnosť 12 (1).

28 Gyurgyik, László Zmeny v demografickej, sídelnej a socialnej štruktúre Maďarov na Slovensku. In: Fazekas, József – Hunčík, Péter (eds.): *Maďari na Slovensku (1984–2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*. Šamorín: Forum inštitút pre výskum menšín, 2008. 155–198.

29 Fónadová, Laura – Katrňák, Tomáš: Etnická homogamie na Slovensku v letech 1992 až 2012. *Czech Sociological Review*, 2016. 52 (2). 157–178.

30 Uo.

34. és 35. ábra: Homogám házasságok a vőlegény (fent) és a menyasszony (lent) nemzetiségi hovatartozása szerint

A 21. század elejétől viszonylag jelentős mértékben visszaesett körülbelül 85%-ra. Ez nagyrészt a külföldiekkel kötött házasságoknak tudható be. Az utóbbi két évtizedben a magyar nők körében észlelhető homogám házasságkötés is visszaesőben van. A férfiak nem tapasztaltak ilyen méretű csökkenést, a homogám házasságkötések még mindig a párkapcsolatok 70%-át jelentik. Egy részletesebb elemzés azt mutatja, hogy a vegyes házasság elterjedésének hátterében ugyanaz az ok áll, nevezetesen a külföldi (azaz nem szlovák, magyar vagy roma személlyel) partnerrel kötött házasság.

A következő táblázatok (8. és 9.) részletezik azokat az tényezőket, melyek a nemzetiségi szempontból heterogám házasságkötés melletti döntést befolyásolják. Néhány érdekes adattal szolgál a heterogám házasságok aránya, valamint a vegyes házasságkötések valószínűsége a magyarok körében. Azt a tényt igazolják, miszerint a magyar nemzetiségű nők gyakrabban kötnek házasságot más nemzetiségű partnerrel. A vegyes házasság aránya és esélye is a korral egyenes arányban nő. A lakhely is fontos szerepet játszik abban, hogy a magyar nők nem magyar nemzetiségű párt választanak. Azokon a területeken, ahol a magyar népesség nagyobb számban lakik, kicsi erre az esély. A vegyes házasságok gyakorisága nő ott, ahol a magyar népesség település vagy régió szintű aránya csökken. A vegyes házasságok aránya Pozsony és Kassa, azaz városi közegben a legmagasabb. A legalacsonyabb vegyes házassági arányt a Csallóköz régióban regisztráltak. A vegyes házasságok súlya és vegyes házasságkötés valószínűsége is nő a település méretének függvényében, viszont a különbségek jelentősége vitatható. A családi állapotnak sincs jelentős hatása. Az iskolázottság fontos magyarázó tényező. Az elemzés eredményei azt mutatják, hogy az alacsony (alapfokú, elemi vagy annál alacsonyabb) iskolai végzettséggel rendelkező népességnek van a legkisebb esélye arra, hogy más nemzetiségű partnerrel kössön házasságot. Másfelől pedig a legnagyobb valószínűséggel a gimnáziumot abszolváló személyek kötnek vegyes házasságot.

A roma népesség körében regisztrált vegyes házasságokról a következőket mondhatjuk: kisszámú roma jelenléttel jellemezhető területen élő, férfi nemű, városi, nagyvárosi, idősebb, magasabb iskolai végzettséggel rendelkező egyének nagyobb eséllyel kötnek vegyes házasságot. Másrészt a logisztikus regresszió azt mutatja, hogy a változók nagy része statisztikailag nem szignifikáns. Gyakorlatilag két tényező befolyásolja jelentős mértékben a vegyes házasságot nem roma nemzetiségű személlyel: a nem (gyakoribb a férfiak körében) és az iskolai végzettség (az iskolai végzettség növekedésével szignifikánsan nő a vegyes házasságkötés esélye is).

Változó		Magyarok		
		Vegyes házasság (%)	Log. regresszió	
			EXP. β	SIG
Nem	Férfi (ref.)	27,1		
	Nő	29,1	1,13	0,000
Korcsoport	19–24 (ref.)	22,5		
	14–18	13,6	0,94	0,512
	25–29	27,4	1,16	0,000
	30–34	31,7	1,36	0,000
	35–39	33,6	1,45	0,000
	40–49	33,4	1,38	0,000
	50+	34,6	1,38	0,000
Régió	Csallóköz (ref.)	16,6		
	Bodrog	25,2	1,57	0,000
	Pozsony és környéke	63,8	2,33	0,000
	Gömör	23,5	1,10	0,008
	Ipoly	35,4	1,56	0,000
	Kassa és környéke	49,4	1,52	0,000
	Vág	33,2	1,67	0,000
	Dél-Szlovákián kívül eső régió	54,3	2,73	0,000

Településméret	1000 lakos alatt (ref.)	23,1		
	1000–2000 lakos	21,9	0,94	0,054
	2000–5000 lakos	25,1	0,91	0,011
	5–20 000 lakos	29,6	1,14	0,034
	20–50 000 lakos	32,1	1,10	0,177
	50 000 + lakos	70,4	1,07	0,475
Település típusa	Város (ref.)	35,3		
	Falu	23,4	1,20	0,002
Családi állapot	Egyedülálló (ref.)	27,3		
	Elvált	32,5	1,00	0,982
	Özvegy	34,1	1,03	0,771
Iskolai végzettség	Alapfokú vagy alacsonyabb (ref.)	16,9		
	Általános iskola	25,1	1,56	0,000
	Gimnázium	31,4	1,96	0,000
	Egyetem	31,6	1,64	0,000
Etnikai összetétel (magyarok aránya)	Több mint 75% (ref.)	15,9		
	50–75%	27,3	1,90	0,000
	35–50%	41,9	3,48	0,000
	20–35%	54,6	4,99	0,000
	Kevesebb mint 20 %	68,6	7,54	0,000
Nagelkerke R Square = 0,196				

8. táblázat: A vegyes házasságot befolyásoló faktorkok a magyarok körében (2002–2017)

		Romák		
		Vegyes házasság (%)	Log. regresszió	
			EXP. β	SIG
Nem	Férfi (ref.)	4,9		
	Nő	2,4	0,44	0,000
Korcsoport	19–24 (ref.)	3,1		
	14–18	2,5	1,11	0,703
	25–29	5,6	1,11	0,723
	30–34	8,9	1,64	0,196
	35–39	10,0	1,53	0,394
	40–49	6,6	0,53	0,371
	50+	4,2	0,61	0,662
Régió	Kassa (ref.)	4,4		
	Eperjes	2,7	0,64	0,082
	Besztercebánya	13,1	1,84	0,175
	Más	11,0	2,64	0,020
Településméret	1000 lakos alatt (ref.)	6,6		
	1000–2000 lakos	3,0	0,76	0,454
	2000–5000 lakos	2,3	0,44	0,016
	5–20 000 lakos	4,2	0,29	0,034
	20–50 000 lakos	16,5	0,79	0,737
	50 000 + lakos	8,1	0,27	0,148
Település típusa	Város (ref.)	7,0		
	Falu	2,9	0,31	0,019
Családi állapot	Egyedülálló (ref.)	3,6		
	Elvált	7,0	0,52	0,067
	Özvegy	16,7	0,68	0,268
Iskolai végzettség	Alapfokú vagy alacsonyabb (ref.)	2,8		
	Általános iskola	7,7	2,63	0,001
	Gimnázium	18,4	4,74	0,000
	Egyetem	46,2	19,48	0,000
Etnikai összetétel (romák aránya)	35–50% (ref.)	5,2		
	20–35%	2,6	0,52	0,067
	Kevesebb mint 20 %	4,2	0,68	0,268
Nagelkerke R Square = 0,154				

9. táblázat: A vegyes házasságot befolyásoló faktorok a romák körében (2002–2017)

Szocializációs minták etnikailag vegyes házasságban

Az etnikai csoportokat sajátos normáikkal és értékeikkel jellemzik, amelyeket átadnak a következő generációnak egy homogén házasság kereteiben. Az etnikailag vegyes házasságban, családban nevelkedő gyerekek két különböző, a két nemzetiség képviselőitől származó normával és értékrendszerrel szembesülnek. Kulturálisan vegyes környezetben nőnek fel. Esetenként a két nemzetiségi csoport között kicsi a társadalmi távolság, ami a vegyes házasság valóságában, a nemzetiségre való tekintet nélküli házasságkötésben is megerősítést nyer. Fónadová és Katrňák³¹ szavaival élve, elképzelhető a különböző etnikai csoporthoz tartozó férfi és nő közötti bizalmas, intim viszony. Az elgondolt társadalomban, a társadalomról alkotott képzetek szintjén, ennek a vegyes házasságnak nincsenek akadályai³².

A legutóbbi, 2011-es népszámlálás adatai lehetővé teszik a szülők és gyermekeik együttes azonosítását. Így végigkövethetjük a vegyes házasságban (élettársi viszonyban) a gyerekek szocializációját befolyásoló tényezőket. Az anya, apa és gyerek nemzetiségi hovatartozásának alapvető szerkezetét mutatjuk be a 11. táblázatban. Ahogy várható volt, a magyar nemzetiségű gyermekek szinte 80%-a magyar nemzetiségű háztartásban él. Valamivel több mint 6%-nak van magyar anyja és szlovák apja, 4%-nak pedig fordítva. Érdekes megfigyelés, hogy a magyar gyermekek szinte 8%-nak van szlovák szülője.

A roma gyerekek körében még inkább jellemző a család etnikai homogamíája. A gyerekek csupán egytizede nő fel olyan családi környezetben, ahol az egyik szülő nem roma. A szülők nemzetiségének kombinációit lásd a 10. táblázatban.

31 Fónadová, Laura – Katrňák, Tomáš. Etnická homogamie na Slovensku v letech 1992 až 2012. *Czech Sociological Review*, 2016. 52 (2). 157–178.

32 Uo.

Apa etnicitása	Anya etnicitása				
	Szlovák	Magyar	Roma	Egyéb	Ismeretlen
	<i>Gyermek etnicitása: magyar</i>				
Szlovák	7,6	6,3	0,0	0,0	0,0
Magyar	4,0	79,7	0,1	0,3	0,3
Roma	0,0	0,2	0,1	0,0	0,0
Egyéb	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0
ismeretlen	0,0	0,5	0,0	0,0	0,1
	<i>Gyermek etnicitása: roma</i>				
Szlovák	2,6	0,1	1,9	0,0	0,1
Magyar	0,0	0,2	0,6	0,0	0,0
Roma	1,4	0,2	90,3	0,1	0,9
egyéb	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
ismeretlen	0,1	0,0	1,0	0,0	0,4

10. táblázat: A gyermek nemzetisége az apa és az anya nemzetiségének függvényében (%)

Elemzésünk következő részében az egyes családban élő roma és magyar nemzetiségű gyerekekre irányítjuk figyelmünket. A 11. táblázatban látható a vegyes családban élő magyar gyerekek aránya a szülőkre jellemző néhány változó szerint. Itt látható a logisztikus regresszió modell is, ahol a magyar nemzetiség a függő változó. Ha az anya a magyar a családban, akkor valamivel nagyobb annak a valószínűsége, hogy a nyilvántartásban a gyereket magyarként tartsák számon.

A vegyes házasságokban gyakrabban lesz a fiúból magyar. Úgy tűnik, a területi eloszlás (a magyar népesség lakta területek, a település mérete, illetve típusa) nincs hatással a gyermek számára választott magyar identitásra. Másfelől viszont fontos tényező a magyarok aránya a településen. Azokon a településeken, ahol nagyobb arányban élnek magyarok, megnő a magyar nemzetiségűnek besorolt gyerekek aránya is a vegyes családokban.

Ahogy az alábbi táblázatban is látszik, az iskolai végzettség hatása szignifikáns. Vegyes családban az alapfokú iskolai végzettségű szülők nagyobb eséllyel sorolják be gyermeküket a magyar népességbe. A legkisebb esély erre a középfokú végzettségű szülők körében van.

Az etnicitás és vallás hatása nem következetes. Ha a nem magyar társ a többség tagja (szlovák nemzetiségű társ), kisebb az esélye, hogy a gyermek számára a szülők a magyar nemzetiséget választják, mint abban az esetben, ha a nem magyar társ roma nemzetiségű. Nem rajzolódik ki világosan a magyar, illetve nem magyar társ vallásának hatása. Kizárólag a református magyar és nem magyar szülők körében észlelünk nagyobb hajlandóságot arra, hogy a gyermek számára a magyar etnicitást válasszák. A családforma tekintetében az látszik, hogy az életjárási viszonyok körében magasabb arányban választanak magyar identitást a gyermek számára.

A roma társ neme, a gyermek neme, részben a lakhely és a szülők iskolai végzettsége szignifikáns hatással van a vegyes családban felnövő gyermek roma identitására. Más kulturális jellemzők (nemzetiség, szülők vallása) hatását elhanyagolhatónak tekinthetjük.

A binomiális logisztikus regresszió kimutatta, hogy a kérdezettek nagyobb eséllyel választják a roma identitást, ha az anya válaszol a nemzetiségre vonatkozó kérdésre. A területi eloszlás szempontjából a roma nemzetiségi hovatartozást gyakrabban választják az Eperjes kerületben élő vegyes családok körében és olyan régiókban, ahol a romák aránya alacsonyabb (Kelet-Szlovákián kívüli régiók és Besztercebánya környéke). Továbbá a közepes méretű városban élő roma szülők gyakrabban választják gyermekük számára a roma identitást (lásd a 12. táblázatot).

		Magyar vegyes házasság		
		%-a választotta a magyar identitást	EXP. β	SIG
Összesen				
A magyar társ neme	Nő (ref.)	27,3		
	Férfi	18,3	0,60	0,000
A gyermek neme	Lány (ref.)	19,7		
	Fiú	24,4	1,25	0,000
Régió	Csallóköz (ref.)	29,6		
	Bodrog	27,1	0,95	0,495
	Pozsony és környéke	14,1	0,93	0,368
	Gömör	26,8	1,15	0,015
	Ipoly	22,2	1,02	0,683
	Kassa és környéke	21,0	1,36	0,000
	Vág	18,6	0,84	0,004
	Dél-Szlovákián kívül eső régió	15,4	0,90	0,186
Település mérete	1000 lakos alatt (ref.)	28,4		
	1000–2000 lakos	24,3	0,86	0,005
	2000–5000 lakos	22,8	0,91	0,086
	5–20 000 lakos	22,5	0,90	0,257
	20–50 000 lakos	20,9	1,05	0,624
	50000 +	13,8	0,87	0,241
A magyarok aránya a településen	Több mint 75% (ref.)	33,6		
	50–75%	25,4	0,69	0,000
	35–50%	21,0	0,50	0,000
	20–35%	17,7	0,43	0,000
	Kevesebb mint 20 %	14,1	0,35	0,000

Településtípus	Falu (ref.)	25,3		
	Város	19,6	0,96	0,658
Iskolai végzettség	Alap (ref.)	32,9		
	Közép	21,6	0,67	0,000
	Felsőfokú	20,7	0,73	0,000
A nem magyar társ etnikai hovatartozása	Szlovák (ref.)	21,5		
	Roma	47,1	2,03	0,000
	Egyéb	36,6	1,93	0,000
A nem magyar társ vallása	Római katolikus	22,3		
	Evangelikus	20,0	0,93	0,315
	Református	30,9	1,21	0,018
	Egyéb	22,0	0,95	0,248
A magyar társ vallása	Római katolikus	22,2		
	Evangelikus	19,3	0,88	0,332
	Református	27,5	1,24	0,000
	Egyéb	20,5	0,98	0,654
Párkapcsolati forma	Házasság (ref.)	21,7		
	Regisztrált élettársi kapcsolat	28,4	1,19	0,000
Nagelkerke $R^2 = 0,087$				

11. táblázat: A vegyes családban élő magyar gyermekek etnikai besorolását befolyásoló tényezők (Binomiális logisztikus regresszió)

		Roma vegyes házasság		
		%-a választotta a roma identitást	EXP. β	SIG
Összesen				
A roma partner neme	Nő (ref.)	46,0		
	Férfi	24,4	0,40	0,000
A gyermek neme	Lány (ref.)	26,8		
	Fiú	39,3	1,79	0,000
Régió	Kassa (ref.)	37,3		
	Eperjes	42,2	1,44	0,004
	Besztercebánya	35,1	1,12	0,406
	Egyéb	17,1	0,46	0,000
Település mérete	1000 lakos alatt (ref.)	32,3		
	1000–2000 lakos	37,1	1,44	0,016
	2000–5000 lakos	34,7	1,89	0,000
	5–20 000 lakos	42,3	4,03	0,000
	20–50 000 lakos	22,0	2,23	0,007
	50 000 +	23,2	4,09	0,000
A romák aránya a településen	35–50% (ref.)	45,0		
	20–35%	36,9	0,66	0,006
	Kevesebb mint 20 %	32,7	0,60	0,001

Településtípus	Falu (ref.)	35,5		
	Város	31,3	0,51	0,001
Iskolai végzettség	Alap (ref.)	39,1		
	Közép	20,9	0,54	0,000
	Felsőfokú	18,1	0,70	0,084
A nem roma társ etnikai hovatartozása	Szlovák (ref.)	33,4		
	Magyar	32,0	1,17	0,265
	egyéb	45,8	2,75	0,000
A nem roma társ vallása	Romai katolikus	30,9		
	Evangélikus	16,7	0,48	0,056
	Református	35,1	1,21	0,654
	Egyéb	39,9	1,52	0,004
A roma társ vallása	Római katolikus	31,9		
	Evangélikus	24,0	0,93	0,855
	Református	47,4	1,85	0,245
	Egyéb	37,4	0,93	0,609
Párkapcsolati forma	Házasság (ref.)	32,3		
	Regisztrált élettársi kapcsolat	37,5	1,18	0,107
Nagelkerke $R^2 = 0,191$				

12. táblázat: A vegyes családban élő roma gyermekek etnikai besorolását befolyásoló tényezők (Binomiális logisztikus regresszió)